बालअधिकारमा आधारित
सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

सहयोगी पुस्तिका

नेपाल सरकार

महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

केन्द्रीय बालकल्याण समिति

हरिहरभवन, पुल्चोक

ललितपुर

२०७३

शिर्षक	:	**बालअधिकारमा आधारित** **सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया** सहयोगी पुस्तिका
परिकल्पना, सल्लाह सुझाव	:	तारक धिताल (केबाकस)
तयार पार्ने	:	डा. कमल फुयाल (बालमैत्री विकास प्रक्रिया सहजकर्ता)
सुझाव सहयोग	:	ज्ञानेन्द्र श्रेष्ठ, राम बहादुर चन्द, आत्माराम थापा (केबाकस)
तयार पारिएको मिति	:	वैशाख २०७३ (१००० प्रति)
प्रकाशक	:	नेपाल सरकार महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय **केन्द्रीय बालकल्याण समिति** हरिहरभवन, पुल्चोक, ललितपुर
मुद्रक	:	

शुभकामना

केन्द्रीय बालकल्याण समितिले **बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियाः सहयोगी पुस्तिका** प्रकाशन गर्न लागेकोमा खुसी लागेको छ ।

नेपाल सरकारले बालबालिकाको पक्षमा नीतिगत एवं कानुनी प्रावधान राखी बालअधिकारको समग्र पक्षमा वकालत गरेकाले बालमैत्री समाज निर्माण गर्नका लागि बालबालिकामाथि यथोचित लगानी तथा बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा कार्य अपरिहार्य छ । बालबालिका तथा किशोर किशोरीहरूका संरक्षणका लागि नीतिगत प्रयास गरेमा लगानीको अधिकतम् सामाजिक तथा आर्थिक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिन्छ भने भोलिको सुन्दर, समृद्ध तथा समुन्नत भविष्य निर्माणकालागि आज बालबालिकामा लगानी गर्नु उपयुक्त हुन्छ । राज्यले बालबालिकाको अधिकार संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नको लागि विभिन्न नीति, कानुन, तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता जनाएअनुरुपको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउन पनि उत्तिकै जरुरी छ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐनअनुसार बालबालिकाको प्राथमिकताको पहिचान, आवधिक योजना तथा बार्षिक योजनाको निर्माण बालअधिकारको दृष्टिकोणबाट गर्न यस सहयोगी पुस्तिकाले सघाउनेछ । सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिताका लागि तथा स्थानीय निकायको क्षमता अभिवृद्धि गर्नपनि यो सहयोगसिद्ध हुनेमा पूर्ण विश्वास लिएको छु र स्थानीय निकायले बालबालिकाको योजना तर्जुमा गर्दा यस पुस्तिकालाई पनि आधार बनाएर गर्नुहुन समेत हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

बालबालिकाको विकास बालमैत्री वातावरणमा हुनुपर्छ भन्ने मान्यताका साथ केन्द्रीय बालकल्याण समितिले वि.सं. २०६४ सालदेखि बालमैत्री गाविस निर्माण गर्ने अभियान ८ जिल्लाबाट शुरु गरिएकोमा सो कार्य तथा

यस प्रकाशनमा समेत निरन्तर सहयोग पुऱ्याउनु हुने डा. कमल फुयाल, केन्द्रीय बालकल्याण समितिका कर्मचारीहरू, जिल्ला बालकल्याण समितिका पदाधिकारीहरू, बालअधिकार अधिकृत लगायत सबै सरोकारवाला निकाय तथा संघसंस्थाहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, बालबालिकाको समस्या र मुद्धामा सरकारी निकाय, गैरसरकारी निकाय, सबै राजनैतिक दल, नागरिक समाज, पत्रकार, उद्योगपति, सम्पूर्ण व्यापारी, व्यवसायीहरू, अभिभावक लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरू आफ्नो स्वार्थभन्दा माथि उठेर नेपालका बालबालिका अन्य विकसित राष्ट्रका बालबालिका सरह बनाउने अभियानमा सिङ्गो राष्ट्र एक भएर अघि बढ्नु आवश्यक छ । केन्द्रीय बालकल्याण समिति सबै क्षेत्र र निकायसँग एकताबद्ध भई बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्न कटीवद्ध छ । सबैको सहयोग र समन्वयमा नै बालमैत्री परिवार, समुदाय र राज्य बनाउने कार्यमा सफलता मिल्ने छ भन्ने विश्वासका साथ बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा कार्यलाई हार्दिक सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

धन्यवाद !

डिल्ली राम गिरी

अध्यक्ष

प्राक्कथन

बालबालिकाको सम्पूर्ण अधिकारको सुनिश्चितताका साथै उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासको लागि परिवार, समुदाय र राज्य बालमैत्री हुनु आवश्यक छ । बालबालिकाका निमित्त यथोचित लगानी बिना यो सम्भव हुँदैन । यसर्थ, नेपाल सरकारले केही वर्षदेखि स्थानीय निकायमा पठाईने कूल वार्षिक बजेट अन्तर्गत सबैले पुँजीगत खर्चको १० प्रतिशत र बालमैत्री स्थानीय शासन अबलम्वन गर्ने गाविस/नपाको हकमा १५ प्रतिशत रकम बालबालिकाको लागि नै योजना तयार पारी खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था लागु गरेको छ । तर बालबालिकासँग सम्बन्धित कतिपय विषयहरूको बारेमा सूचना जानकारी तथा ज्ञान नभएर, सही विश्लेषण हुन नसकेर र बालअधिकारमा आधारित योजना बनाउने तरिका थाहा नभएर उक्त रकम बालबालिकाको लागि सही ढङ्गले खर्च हुन नसकिरहेको पनि देखिएको छ । यद्यपि सो रकम के कस्ता आयोजनामा खर्च गर्ने भन्नेबारेको सामान्य सूचि स्थानीय निकाय श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधिमा उल्लेख गरिएको भएता पनि सम्बन्धित क्षेत्र, समुदाय विशेषमा बालबालिकाका वास्तविक विषय वा मुद्दाहरू के कस्ता रहेका छन् भनी पहिचान गरी तीनको सही विश्लेषण गर्ने व्यवहारिक ज्ञान सीपको अभाव रहदैं आएकोछ । अतः स्थानीय स्तरमा रहेका बालबालिकाका समस्याहरूको बालअधिकारको दृष्टिकोणबाट पहिचान, विश्लेषण गर्दै बालबालिकासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा उपयुक्त योजना तर्जुमा गर्नका लागि स्थानीय निकायलाई सहयोग पुगोस् भन्ने उद्देश्यले यो **बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियाः सहयोगी पुस्तिका** तयार पारिएको हो । कतिपय सन्दर्भमा श्रोत भएर पनि सोँचको अभावमा बालबालिकाका निम्ति आवश्यक तथा परिणामदायी कार्यक्रमहरू तय हुन नसकिरहेको अवस्थामा सुधार ल्याउन यसले सहयोग पुऱ्याउने विश्वास गरिएको छ ।

नेपालले अनुमोदन गरेको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि १९८९, नेपालको संविधान २०७२, राष्ट्रिय योजना, बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति २०६९, स्थानीय निकाय श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९, बालमैत्री स्थानीय शासन राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यान्वयन कार्यविधि, २०६८ बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ तथा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ लगायतले बालबालिकाको पक्षमा नीतिगत एवं कानुनी प्रावधान राखी बालअधिकारको समग्र पक्षमा वकालत गरेकाले नै बालमैत्री समाज निर्माणका अभियानहरू थालनी भएका हुन् । यो सबैको सरोकारको विषय हो र यसको निरन्तरता कायम रहनु पर्दछ । कतिपय अवधारणागत स्पष्टताको अभाव हटाउन एवं समस्या पहिचान र समाधानका प्रभावकारी उपायहरू निकाल्ने व्यवहारिक सीप र ज्ञान अभिवृद्धि गरी बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा गर्न स्थानीय निकायलाई सहयोग पुऱ्याउनका लागि नै यो पुस्तिका केन्द्रीय बालकल्याण समितिबाट तयार गरिएको हो । बालमैत्री स्थानीय शासन राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्यान्वयन कार्यविधि, २०६८ आउनु भन्दा केही वर्ष अगाडी नै केन्द्रीय बालकल्याण समितिले २०६४ साल देखि थालनी गरेको बालमैत्री गाविस निर्माण अभियानका अनुभव तथा सिकाइहरू यसमा समेटीएका छन् ।

स्थानीय निकाय श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९ को दफा १० को उपदफा २ मा उल्लेख भएनुसार बालबालिका लक्षित विकास कार्यक्रम सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियाबाट छनौट भई आएका कार्यक्रम वा आयोजनामा मात्र लगानी गर्न सकिने अवस्था रहेको सन्दर्भमा यस सहयोगी पुस्तिकाले स्थानीय स्तरका बालबालिकासँग सम्बन्धित वास्तविक सवालहरू महिला, पुरुष, शिक्षक, नागरिक समाज, स्थानीय राजनीतिक दलका प्रतिनिधि, स्थानीय संघसंस्था तथा बालबालिकासँग छुट्टाछुट्टै छलफल गरी पहिचान गर्ने, सवालहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने र कारण तथा प्रभाव वृक्ष निर्माण गर्दै योजना तर्जुमा गर्न मदत पुऱ्याउने विश्वास लिइएको छ । यस पुस्तिकामा

बिभिन्न जिल्लाबाट संकलन गरिएका बालबालिकासँग सम्बन्धित सवालहरू र सम्भावित क्रियाकलापहरू पनि उदाहरणका लागि समावेश गरिएको हुँदा बालबालिकासँग सम्बन्धित योजना बनाउनका लागि ती थप सहयोगी हुनसक्ने छन् । तर तिनै क्रियाकलापमा मात्रै सिमित भने हुनु हुँदैन, ति त केही उदाहरणमात्र हुन् । अतः स्थानीय परिवेशअनुसार सिर्जनात्मक रुपमा प्रभावकारी क्रियाकलापहरू निर्माण गरिनु पर्दछ । यस सहयोगी पुस्तिकाको आधारमा योजना तर्जुमा गर्दा योजना निर्माणका हरेक चरणमा बालबालिकाको सहभागिता सुनिश्चित गर्दै सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँगको छलफलबाट सम्पन्न गर्न सकिन्छ ।

सहयोगी पुस्तिकाको तयारीको क्रममा म्याग्दी जिल्लामा अनुशिक्षण सहित भकिम्ली गाविस, सिन्धुली जिल्लाको हर्षाही गाविस र धनुषा जिल्लाको बल्लाहगोठ गाविसमा सफलतापूर्वक पूर्वपरीक्षण तथा नमुना कार्यान्वयन समेत गरिएको थियो । सिन्धुली जिल्लामा यस सन्दर्भमा भएको जिल्ला स्तरीय सरोकारवालाहरू बीचको समीक्षाबाट प्राप्त सुझावहरूलाई समेत उचित सम्बोधन गरी तयार पारिएको यो पुस्तिकालाई सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयसँग समेत अन्तरक्रिया गरी अन्तिम रुप प्रदान गरिएको हो । यस पुस्तिकाले बालबालिकासम्बन्धी विषयहरूलाई सही ढङ्गले सम्बोधन गर्नेगरी स्थानीय तहको योजना निर्माण गरी उपलब्ध स्रोतहरूको उच्चतम सदुपयोगबाट बालबालिकाको जीवनमा परिवर्तन ल्याउन सहयोग पुऱ्याउने छ भन्ने विश्वास गरिएको छ । स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा गर्ने क्रममा यस पुस्तिकाको अधिकतम उपयोग गर्नुहुनका साथै यस पुस्तिकामा सुधार गर्नु पर्ने केही देखिएमा सोबारे रचनात्मक सुझाव प्रदान गर्न समेत सबैलाई हार्दिक अनुरोध गर्दछु ।

अन्त्यमा, केन्द्रीय बालकल्याण समितिको बालमैत्री गाविस निर्माण गर्ने अभियान तथा यस प्रकाशनमा समेत निरन्तर सहयोग पुऱ्याउनु हुने सहजकर्ता

डा. कमल फुयाल, यस समितिका ज्ञानेन्द्र श्रेष्ठ, रामबहादुर चन्द, आत्माराम थापा, नमुना भुसाल, राजु बराल लगायतका कर्मचारी मित्रहरू, विभिन्न चरणमा सहभागी गाविस सचिवहरू तथा तालिमका सहभागीहरू, जिल्ला बालकल्याण समिति म्याग्दी, सिन्धुली तथा धनुषाका पदाधिकारीहरू तथा बालअधिकार अधिकृत, परियोजना अधिकृत, म्याग्दी, सिन्धुली जिल्लाका स्थानीय विकास अधिकारी एवम् प्रमुख जिल्ला अधिकारी लगायत सबै सरोकारवाला निकाय तथा संघसंस्थाहरूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

धन्यवाद !

(**तारक धिताल**)
कार्यकारी निर्देशक

संक्षिप्तरूप

के.बा.क.स	:	केन्द्रीय बालकल्याण समिति
गा.बा.स.स.	:	गाउँ बालसंरक्षण समिति
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
जि.बा.क.स.	:	जिल्ला बालकल्याण समिति
न.पा.	:	नगरपालिका
बा.अ.	:	बालअधिकार
वि.व्य.स.	:	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
व.ना मञ्च	:	वडा नागरिक मञ्च
स्वा.व्य.स.	:	स्वास्थ्य व्यवस्थापन समिति

विषयसूची

भाग १ : पुस्तिकाको परिचय १–६

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ सहयोगी पुस्तिकाको परिचय २

१.३ सहयोगी पुस्तिकाको महत्व ४

१.४ सहयोगी पुस्तिकाको प्रासङ्गिकता ५

भाग २ : सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको संक्षिप्त परिचय ७–२१

२.१ योजना के हो ? ७

२.२ बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा ९

२.२.१ बालअधिकार के हो ? ९

२.२.२ बालअधिकारमा आधारित योजना ११

२.३ बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा प्रक्रिया १३

२.३.१ योजना तर्जुमाका प्रक्रियाका १४ चरणहरू १३

२.३.२ योजना तर्जुमा अभ्यास प्रक्रिया १८

भाग ३. योजना तर्जुमा अभ्यास २२–३६

३.१ गाविसस्तरीय वैठक २२

३.२ टोल तथा वडातहको योजना तर्जुमा २३

३.३ टोल तथा वडातहको योजना तर्जुमा अभ्यास प्रक्रिया २४

३.३.१ परिचय तथा उद्देश्यबारे छलफल २६

३.३.२ बालअधिकारको अवधारणागत पक्षबारे छलफल २६
३.३.३ बालबालिकाको अवस्था विश्लेषण २७
३.३.४ समूहगत रुपमा योजना तर्जुमा अभ्यास २८
३.३.५ प्रस्तुती र छलफल २९
३.३.६ योजनाहरूको संक्षेपीकरण र कार्यक्रमको समापन २९
३.४ समूहमा योजना तर्जुमा अभ्यास ३०

भाग ४ : गाविसतहमा योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रम र स्वीकृति प्रदान ३७–४१
४.१ योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रमको पूर्व तयारी ३८
४.२ योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रमका सहभागीहरू ४०
४.३ योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रम प्रक्रिया ४१

भाग ५ : योजना तर्जुमा अभ्यासको सहजीकरण ४२
५.१ सहजीकरण ४२
५.२ सहजकर्ताको भूमिका ४२

अनुसूची ४५-७८
अनुसूची १: बालबालिकाका समस्या तथा सवालहरू ४७
अनुसूची २: सहभागितामूलक विधि - वृक्ष चित्र विधिको परिचय ५५
अनुसूची ३: जोडागत स्तरीकरण विधिको परिचय ५७
अनुसूची ४: योजना तर्जुमा अभ्यास फारमको प्रयोग उदाहरण ५९
अनुसूची ५: विस्तृत कार्यान्वयन योजना ६०
अनुसूची ६: भकिम्ली गाविसको बालअधिकारमा आधारित योजना ६१

भाग १
पुस्तिकाको परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

सामाजिक विकासका लागि गरिने कुनै पनि प्रयासले सामाजिक न्यायसहितको शान्त, समृद्ध अनि सम्पन्न समाज निर्माणको लक्ष्य राख्दछ वा राख्नु पर्दछ । साथै, विकासको प्रतिफलको उपभोगमा पनि सबै लक्षित समूहले समानुपातिक अवसर प्राप्त गर्नु नितान्त आवश्यक हुन्छ। यस लक्ष्य पुरा गर्नका लागि विकास प्रक्रियामा सङ्लग्न सबै साझेदारहरूको सक्रिय सहभागिता अनिवार्य हुन्छ । विगतका दशकहरूको तुलनामा क्रमिक रुपमा बालबालिकाको अवस्थामा सकारात्मक परिवर्तन हुँदै आएको देखिन्छ । बालअधिकार अपेक्षित रुपमा सुनिश्चित हुनको लागि बालबालिकासम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रियामा बालबालिकाको अर्थपूर्ण सहभागिता अपरिहार्य हुन्छ । साथै, बालबालिकाको सम्पूर्ण अधिकारको सुनिश्चितताका साथै उनीहरूको सम्पूर्ण विकासको लागि परिवार, समुदाय, अनि राज्य बालमैत्री हुनु आवश्यक छ ।

यीनै मान्यताहरूलाई आत्मसात गर्दै स्थानीय सरकारबाट गाउँ/नगर तहमा 'बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा' भई समुदायमा बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै स्थानीय अवस्थालाई बालमैत्री बनाउन सहयोग पुगोस् भन्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस प्रयासमा सम्पूर्ण विकास प्रक्रियालाई बालमैत्री बनाउन बालबालिकाका सवालमा कार्यरत सबै संस्थाहरू सक्रिय हुनु आवश्यक छ । साथै, स्थानीय सरकारको उक्त प्रयासलाई नैतिक, वैचारिक, आर्थिक, भौतिक लगायत अन्य सहयोग पुऱ्याउने कार्यमा विभिन्न स्थानीय, राष्ट्रिय तथा

अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू एकवद्ध भएर लाग्नु पर्दछ । यीनै आवश्यकताहरूलाई वोध गरी 'बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा' सहयोगी पुस्तिका तयार पारिएको हो ।

१.२ सहयोगी पुस्तिकाको परिचय

नेपाल सरकारले केही वर्षदेखि स्थानीय निकाय (गाविस/नगरपालिका) लाई प्रदान गर्ने कूल वार्षिक बजेटको पुँजिगत खर्चको १० प्रतिशत र बालमैत्री गाविसको[१] हकमा १५ प्रतिशत रकम बालबालिकाको लागि योजना तयार पारी त्यसको लागि खर्च गर्नुपर्ने नियम लागु गरेको छ । तर, अधिकांश गाविसमा बालबालिकाका सवालहरूबारे पर्याप्त ज्ञान नभएको, बालबालिकाका सवालहरूको सही विश्लेषण हुन नसकेको र बालअधिकारमा आधारित योजना बनाउने तरिका स्पष्ट थाहा नभएको जस्ता विविध कारणले उक्त रकम बालबालिकाको लागि सही ढङ्गले खर्च हुन सकेको देखिँदैन । यसै सन्दर्भमा, स्थानीय निकायलाई बालबालिकाका वास्तविक सवालको पहिचान गरी, ती सवालहरूको सही विश्लेषण गर्दै बालबालिकासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागितामा उपयुक्त योजना तर्जुमा गर्नका लागि सहयोग गर्नुपर्ने महसुस गरी स्थानीय निकायलाई योजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुगोस भन्ने उद्देश्यले यस सहयोगी पुस्तिका तयार पारिएको हो ।

बालबालिकाको समग्र विकासको लागि समुदायको विकास प्रक्रियामा स्थानीय सरोकारवालाहरूको सक्रिय सहभागिता अनिवार्य हुन्छ । बालअधिकारका सम्बन्धमा अवस्था विश्लेषण अभ्यास गरी गाविसमा बालअधिकार सुनिश्चित गर्न गाविसवासी, गाविसका स्थानीय संघसंस्था तथा बालबालिकाका सवालमा कार्यरत विभिन्न साझेदार संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा गरिने योजना तर्जुमा

---

१ यस सहयोगी पुस्तिकालाई स्थानीय निकाय : गाविस र नगरपालिका दुबैमा प्रयोग गर्न सकिने भएकोले पुस्तिकामा स्थानीय निकायलाई गाविस भनी प्रस्तुत गरिए तापनि यसको अर्थ गाविस र नगरपालिका दुबै हुन् भनी बुझ्नु पर्दछ ।

प्रक्रिया अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ । तसर्थ, यस सहयोगी पुस्तिकामा योजना तर्जुमाबारे सविस्तार व्याख्या गरिएको छ । यस पुस्तिकालाई 'म्यानुअल'को रुपमा बुझ्निु हुँदैन । म्यानुअलले कुनै कार्य सम्पन्न गर्नका लागि कुन तहमा के कार्य गर्ने भन्ने कुरालाई हुबहु अनुशरण गर्न तयार पारिएको पुस्तिका भन्ने बुझाउँछ । त्यसरी यान्त्रिक रुपमा सहभागितामूलक प्रक्रिया अगाडि बढ्न सक्दैन । त्यसैले जनसहभागितामा योजना तर्जुमा गर्दा त्यस्तो 'म्यानुअल' सहयोगी हुन सक्दैन । तसर्थ, यसलाई सहयोगी पुस्तिकाको रुपमा बुझ्निु पर्दछ । यस सहयोगी पुस्तिकाले सहभागितामूलक योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक मार्गनिर्देश मात्र गर्दछ । आवश्यकतानुसार प्रक्रियामा सहजकर्ताले फेरबदल गर्न सक्दछन् र गर्नु पनि पर्दछ ।

बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा गर्नका लागि उक्त प्रक्रियामा बालबालिकालगायत अन्य गाविसवासीको सक्रिय सहभागिता अपरिहार्य हुन्छ । साथै, बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा प्रक्रियाको नेतृत्व गाविसले नै लिनु पर्दछ । यस प्रक्रियामा सहभागी हुने सबै सरोकारवालाहरू बालअधिकारको अवधारणा तथा व्यवहारिक अभ्यासबारे सचेत हुनु जरुरी हुन्छ । यस्तो अवस्थामा गाविसवासी लगायत अन्य स्थानीय सरोकारवालाहरू बालअधिकारका सम्बन्धमा गाउँको अवस्था विश्लेषण तहदेखि नै सक्रिय रुपमा सहभागी हुनु पर्दछ ।

यस सहयोगी पुस्तिकामा मुलतः दुई प्रमुख कुराहरूलाई सविस्तार व्याख्या गरिएको छ । पहिलो, योजना तर्जुमाको अवधारणागत पक्षबारे प्रकाश पारिएको छ । त्यस्तै, दोस्रो भागमा योजना तर्जुमा गर्दा अनुशरण गर्न सकिने प्रक्रियाबारे व्याख्या गरिएको छ । योजना तर्जुमा प्रक्रिया दुई चरणमा सम्पन्न गरिन्छ : पहिलो गाविसको वडातहमा वडावासीहरूबीच अवस्था विश्लेषण अभ्यासबाट प्राप्त सूचनाहरूको आधारमा 'बालअधिकारका हिसाबले वडाको वर्तमान अवस्था'लाई स्पष्ट पारिनेछ । यस चरणलाई योजना तर्जुमा प्रक्रियाको प्रारम्भिक अथवा तयारी चरणको रुपमा बुझ्न सकिन्छ । यस चरणमा वडाको अवस्थाबारे वडावासीसँग छलफल गरी स्पष्ट जानकारी लिनुका साथै योजना

तर्जुमाका लागि तयार पारिन्छ । साथै, यसै चरणको भेलाबाट गाविसको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सहभागी हुने वडाका प्रतिनिधिहरूबीच पनि छलफल गरिन्छ । दोस्रो चरणमा सबै वडाका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा गाविस तहको योजना तर्जुमा गरिन्छ । तर, गाविस तहको योजना तर्जुमा अभ्यास गर्दा पनि वडाका प्रतिनिधिहरूबीच वडागत अभ्यास पनि गरिन्छ । यी नै विषयवस्तुहरू समावेस गरी सहयोगी पुस्तिका तयार पारिएको हो ।

१.३ सहयोगी पुस्तिकाको महत्व

कुनै पनि समाजको समग्र विकासको लागि सक्षम जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ । सक्षम जनशक्ति भन्नाले ज्ञानमा निपूर्ण, सीपमा दक्ष र प्रवृत्तिका हिसाबले सामाजिक विकासको लागि प्रतिबद्ध व्यक्तिहरू बुझिन्छ । 'आजको भोली' नै समाजको लागि सक्षम जनशक्ति तयार गर्न सकिँदैन । यसको लागि कम्तिमा पनि एक-दुई दशकसम्म लाग्न सक्दछ । तसर्थ, आजका बालबालिकालाई समाजमा सक्षम जनशक्तिका रुपमा विकास गर्नका लागि उनीहरूमा पर्याप्त लगानी गर्नु आवश्यक हुन्छ । आजका बालबालिका भोली कमजोर र प्रत्युत्पादक शक्तिका रुपमा देखिए भने त्यो उनीहरूको कमजोरी हुने छैन, बरु हाम्रो कमजोरी हुनेछ ।

बालबालिका भविष्यका कर्णधार मात्र होइनन् वर्तमानमा विकासका साझेदार पनि हुन् । कुनै पनि समाजको विकासको मूल्याङ्कन त्यहाँका बालबालिकाको अवस्थाका आधारमा गरिन्छ । बालबालिकाले अधिकार प्राप्त गरेका छन् भने उक्त समाजलाई सभ्य मान्न सकिन्छ । कुनै पनि कारण बालअधिकार हनन् भएको छ भने उक्त समाजलाई सभ्य समाज मान्न सकिँदैन । तसर्थ, बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण कुरा हो र उक्त योजना तर्जुमा गर्न यस सहयोगी पुस्तिकाले सहयोग पुऱ्याउने छ ।

स्थानीय निकाय श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९ को दफा १० को उपदफा २ मा बालबालिका लक्षित विकास कार्यक्रम सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियाबाट छनौट भई आएका कार्यक्रम वा आयोजनामा मात्र लगानी गर्न सकिने प्रावधान भए बमोजिम यस बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा सहयोगी पुस्तिकाले बालबालिकासँग सम्बन्धित वास्तविक सवालहरू महिला, पुरुष, शिक्षक, नागरिक समाज, स्थानीय राजनीतिक दलका प्रतिनिधि तथा बालबालिकासँग छुट्टाछुट्टै छलफल गरी पहिचान गर्ने, सवालहरूको प्राथमिकीकरण, गर्ने, सवालका कारण र यसले पारेको प्रभाव पत्ता लगाई योजना तर्जुमा गर्न मदत पुऱ्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.४ सहयोगी पुस्तिकाको प्रासङ्गिकता

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ अनुसार स्थानीय निकायले सहभागितामूलक विकास योजना तर्जुमा गर्दा १४ चरणहरूलाई अनुशरण गर्नुपर्ने हुन्छ । योजना तर्जुमाका १४ चरणहरूमध्ये चौथो, पाँचौ, छैठौँ, सातौँ र आठौँ चरणहरूमा टोलदेखि वडा हुँदै गाविस तहसम्म योजना तर्जुमा गर्ने प्रक्रियाहरू समावेस गरिएका छन् । टोल, वडा तथा गाविस तहमा योजना तर्जुमा गर्दा समुदायको सक्रिय सहभागितामा बालअधिकारमा आधारित भई कसरी योजना तर्जुमा गर्ने भन्ने कुराहरूलाई यस सहयोगी पुस्तिकामा विस्तृत व्याख्या गरिएका छन् । तसर्थ, बालअधिकारमा आधारित भई बालबालिकासँग सम्बन्धित योजना (बाल बचाउ, बालसंरक्षण, बाल विकास, बाल सहभागिता र संस्थागत विकाससँग सम्बन्धित) तर्जुमा गर्ने कार्यलाइ सहजीकरण गर्न यस पुस्तिकाले मद्दत पुऱ्याउने छ ।

प्राय बाल भेलामार्फत् बालबालिकाका लागि योगना तर्जुमा गर्ने गरेको पाइन्छ । तर, बाल भेलामार्फत् मात्र उनीहरुका लागि प्रभागकारी योजना बन्न सक्दैन । बालअधिकार सुनिश्चित गर्न सबै पक्षको सक्रिय सहभागिता चाहिन्छ । तसर्थ, बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा

सहयोगी पुस्तिकाले बालबालिका लगायत अन्य समूहसँग छलफल गर्दै यसमा उल्लिखित विभिन्न विधिहरूको माध्यमबाट सवालहरूको पहिचानदेखि योजना तर्जुमासम्म सहभागितामूलक ढङ्गबाट सम्पन्न गर्न सघाउ पुऱ्याउनुका साथै बालबालिकाको लागि 'लगानी योजना' निर्माण गर्न पनि यस सहयोगी पुस्तिकाको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

यस पुस्तिकामा बिभिन्न जिल्लाबाट सङ्कलन गरिएका बालबालिकासँग सम्बन्धित सवालहरू र ती सवालहरुको दिगो समाधानका लागि सञ्चालन गर्न सकिने सम्भावित क्रियाकलापहरू पनि समावेस गरिएको हुँदा बालबालिकासँग सम्बन्धित योजना बनाउन सहज हुनेछ ।

♦

भाग २

सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको संक्षिप्त परिचय

२.१ योजना के हो ?

कुनै पनि कार्य व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नको लागि पहिले नै तयार पारिने कार्य तालिका वा रुपरेखालाई योजना भनिन्छ । त्यस्तै काम सिद्ध गर्न चाहिने साधन, उपाय, व्यवस्था आदिको पूर्व तयारी नै योजना हो । योजनामा विशेषगरी कुन काम गर्ने, किन गर्ने, कुन कुन काम कहिले कहिले गर्ने, कसले गर्ने वा कुन तहमा कसको जिम्मेवारी हुन्छ, कहाँ गर्ने, कुन कार्य गर्नको लागि के-कस्ता सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ र कस्ता साधनहरू चाहिन्छन्, ती साधनहरू कहाँबाट जुटाउने, कार्य गर्दा के-कस्ता समस्याहरू आइपर्छन् र ती समस्याहरूको सामना कसरी गर्ने ? आदि कुराहरू स्पष्टसँग देखाइन्छ । यी सवालहरूमा पहिले नै छलफल गरी तयार गर्न सकिए कार्यक्रम प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ र यसबाट सोचेअनुरुप सफलता प्राप्त पनि हुन्छ । यदि योजना नै नबनाई कार्यको थालनी गरेमा अपेक्षित सफलता पाउन नसकिने मात्र होइन, कार्यक्रमले नकारात्मक असरसमेत पार्न सक्दछ ।

योजनालाई बुझ्न तलको चित्रले मदत पुऱ्याउँछ :

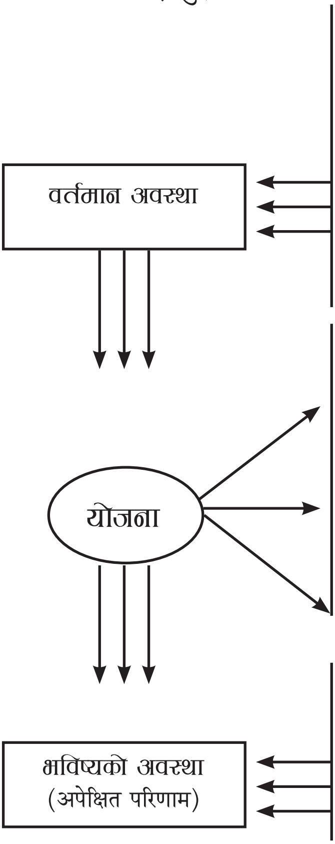

- उपलब्ध स्रोतहरू (प्राकृतिक, सामाजिक, मानवीय, आर्थिक, आदि)
- अवसरहरू (जुन बालअधिकार सुनिश्चत् गर्नका लागि प्रयोग गरिन्छ)
- समस्याहरू : वर्तमान समयमा बालबालिकाहरूले भोगीरहेका समस्याहरू (तथा बालबालिकासम्बन्धी सवालहरू)
- जनभावना : बालअधिकारबारे नागरिकहरूको धारणा तथा चेतना तह
- गाविसमा बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्नका लागि सहयोगी पक्षहरू

- परिवर्तन गर्नुपर्ने कुराहरू - के र कस्तो परिवर्तन गर्ने ?
- भविष्यको अवस्था वा परिवर्तित अवस्थाको मापन गर्ने सूचकहरू
- परिवर्तनका लागि आवश्यक प्रक्रियाको स्वरुप
- परिवर्तनका लागि सम्बन्धित साझेदारहरू र तिनको भूमिका निर्धारण
- परिवर्तन प्रक्रियाका लागि आवश्यक सूचना, साधन तथा उपायहरू
- परिवर्तन प्रक्रियामा आइपर्ने समस्या र तीनको समाधानका उपायहरू
- परिवर्तन प्रक्रियामा लाग्न जोश, जाँगर, उत्साहको तयारी

- बालअधिकार सुनिश्चित् भएको परिवर्तित अवस्था
- बालअधिकार सुनिश्चित् भएपछि बालबालिकाको अवस्था
- स्रोतहरूको परिचालित अवस्था (मानव, सामाजिक, प्राकृतिक, आर्थिक, आदि स्रोतहरूको परिचालित अवस्था)
- परिवर्तनको परिणाम : बालबालिकाहरूको अवस्थामा आएको परिवर्तन - परिवार तहमा, समुदाय तहमा, स्थानीय सरकारको कार्य प्रक्रियामा आएको परिवर्तन

अवस्था विश्लेषणपश्चात् हालको अवस्थामा कसरी सुधार ल्याउने ? समुदायले कस्तो परिवर्तनको अपेक्षा गर्दछन् ? सो परिवर्तन प्रक्रिया कस्तो हुनु पर्छ ? परिवर्तन प्रक्रियामा विभिन्न सरोकारवालाहरूको भूमिका कस्तो कस्तो हुन्छ ? अपेक्षित परिवर्तित अवस्थाका सूचकहरू के के हुन् ? आदि विषयमा विस्तृत छलफल गरी परिवर्तन प्रक्रियाको एक खाका वा स्वरुप तयार पारिन्छ । यसै स्वरुपलाई योजना भनिन्छ ।

२.२ बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा

२.२.१ बालअधिकार के हो ?

बालबालिकाको रुचि, चाहना, सोच, शैली र व्यवहारहरू तथा शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक एवं भावनात्मक अवस्था वयस्कहरूको भन्दा फरक हुन्छ। तसर्थ, बालापनको विशेष अवस्थाको पहिचान र सम्मान गरिनु पर्दछ। बालबालिकाको पनि नागरिक हैसियत हुनु पर्दछ । उनीहरूको राज्यसँगको प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको र राज्यको उनीहरूप्रति अन्य नागरिक सरह उत्तरदायित्व रहेको अवस्था हुनु पर्दछ । बालबालिकाको पनि अन्य नागरिकसरहको राजनीतिक, नागरिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक हक अधिकारको व्यवस्था गरिनु पर्दछ।

बालबालिका भनेका केवल कमजोर, जोखिममा रहेका, अपरिपक्व, हिंसा, दुर्व्यवहार र शोषणबाट पीडित समुदायमात्र नभई आफ्नो परिवेश र परिस्थितिका बारेमा अधिकतम जानकारी राख्ने र समस्याहरूको समाधान सुझाव गर्न सक्ने सक्रिय व्यक्ति पनि हुनेहुँदा उनीहरूको क्षमताको पहिचान र सम्मान गरिनु पर्दछ।

वयस्कहरूको तुलनामा बालबालिका बढी संवेदनशील हुन्छन् । उनीहरूका भिन्नै खालका आवश्यकता हुन्छन् । अलग सामाजिक, भावनात्मक र शारीरिक आवश्यकताहरू हुन्छन् । वर्तमान अवस्थामा बालबालिकामाथि विविधखाले दूर्व्यवहार भइरहेका छन् । घर, विद्यालयमा हुने पिटाइदेखि, बेचविखन, यौनदुर्व्यवहार, यौनशोषण, श्रमशोषणसम्मका दुर्व्यवहार हुने गरेका छन् । कतिपय अवस्थामा समाजमा बालबालिकालाई पूर्ण मानवको रुपमा नै स्वीकार गरिएको हुँदैन । बालकको तुलनामा बालिकामाथि थप उत्पीडन रहेको अवस्था पनि छ। बालिकामाथि थप भेदभाव हुने गर्दछ र उनीहरूलाई फरक व्यवहार गरिन्छ। छोरीहरूलाई छोरासरह पढ्न नदिने र खाना पनि छोरा सरह दिने नगरेको घटनाहरु पनि पाइएका छन् ।

बालबालिका समाजको शक्ति संरचनामा सँधै तल परेका हुन्छन् । उनीहरूको कुरा सामान्यतयाः कमै मात्र सुनिने गरिन्छ। उनीहरूलाई सानो ठानेर हेप्ने गरेको र उनीहरूको भावनामा ठेस पुऱ्याउने गरेको पनि पाइन्छ। बालबालिकाले विशेष हेरचाह, मायाममता, स्याहार र संरक्षण पाउनु पर्दछ । यो उनीहरुको अधिकार हो । कतिपय अवस्थामा सानो उमेरका, जोखिममा परेका र सामाजिक संरक्षणबाट बञ्चित भएका कारण बालबालिकाले आफ्नो हकअधिकारको मागदावी गर्न सक्दैनन् । उनीहरूको अधिकारलाई संरक्षण गर्नुपर्ने हुन्छ । बालबालिकाको अधिकारको संरक्षण गर्नु वयस्कहरूको जिम्मेवारी हो ।

संयुक्त राष्ट्रसंघको बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, सन् १९८९ मा उल्लिखित बालअधिकारलाई सरल तरिकाले बुझ्न यसलाई चार समूहमा राखेर हेर्न सकिन्छ। यी बालअधिकारका चार समूहहरू एक आपसमा अत्यन्त सम्बन्धित र परिपूरक छन् । यी सबै अधिकार प्रत्येक बालबालिकाले बिना भेदभाव पाउनुपर्छ ।

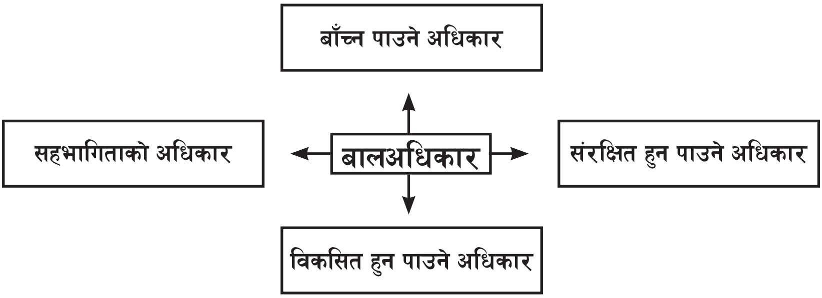

बाँच्न पाउने अधिकार :

बाँच्न पाउनु बालबालिकाको जन्मसिद्ध अधिकार हो । गर्भमा रहेदेखि नै सुरक्षित हुनका लागि गर्भवती महिलाले विशेष स्याहार पाउनुका साथै बालबालिकाको सुरक्षित रूपमा जन्म हुनुपर्दछ । जन्मेपछि पौष्टिक आहार र आवास, स्वस्थ वातावरण, सफापानी, खोप तथा प्राथमिक उपचार लगायतका आधारभूत कुराको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

संरक्षण पाउने अधिकार :

प्रत्येक बालबालिकाले भेदभाव, शोषण, दुर्व्यवहार, अपहेलना, उत्पीडन एवं हानिकारक काम तथा युद्धमा सङ्लग्न हुनुपर्ने स्थिति, ओसारपसार तथा बेचबिखन र बाबुआमाबाट अलग्गिनु पर्ने लगायतका जोखिमपूर्ण स्थितिबाट सुरक्षित हुन पाउनुपर्छ। अपाङ्गता भएका तथा परिवारविहीन बालबालिकाको निम्ति विशेष व्यवस्था हुनुपर्छ । सम्पूर्ण बालबालिकालाई कानुनी संरक्षण प्राप्त हुनुपर्छ ।

विकास गर्न पाउने अधिकार :

स्वच्छ वातावरणमा सार्थक शिक्षा आर्जन गर्ने, मनोरन्जन, खेल र आराम गर्ने, बाबुआमाको समान माया ममता पाउने, उचित स्वास्थ्योपचार लगायत बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, नैतिक, सामाजिक विकासका निमित्त आवश्यक पर्ने सुविधा र अवसरहरू सबै बालबालिकाले पाउनुपर्छ ।

सहभागी हुन पाउने अधिकार :

बालबालिकाको जीवनमा प्रभाव पार्ने नीति निर्माण गर्दा र उनीहरुको विकासका लागि कुनै पनि निर्णय हुँदा उनीहरूले आफ्नो विचार व्यक्त गर्ने अवसर पाउनुपर्छ । बालबालिकाका विचार र भावनाको कदर गर्दै उनीहरूको उमेर र परिपक्वताअनुसार त्यसलाई उचित मान्यता पनि दिइनुपर्दछ । रचनात्मक कार्य, सामाजिक र सांस्कृतिक क्रियाकलापमा बिना भेदभाव सहभागी हुन पाउने, बालबालिकाको क्लब, समूह खोल्न वा सहभागी हुन पाउने लगायतका अधिकारहरू सबै बालबालिकाले पाउनुपर्छ ।

संक्षिप्तमा बालअधिकारलाई यसरी बुझ्न सकिन्छ : प्रत्येक बालबालिका राम्रोसँग हुर्केर असल र सक्षम नागरिक बन्नका लागि आमाको गर्भमा रहेदेखि १८ वर्ष पुरा नभएसम्म सम्मानपूर्वक बाँच्नका लागि चाहिने आधारभूत आवश्यकताहरु तथा अवसरहरु प्राप्त गर्ने कानुनी हैसियतलाई नै बालअधिकार भनिन्छ । गर्भमा रहेदेखि नै विशेष स्याहार हुनु, सुरक्षितरुपमा जन्मन पाउनु, पोषण, खोप तथा स्वास्थ्य सेवा पाउनु, शिक्षा, खेल-मनोरञ्जन र आराम गर्न पाउनु, सबैबाट माया-स्नेह पाउनु, भेदभाव, हेला-दूर्व्यवहार र कुनैपनि

शोषण हुनबाट जोगिनु, अपांगता भएकाले विशेष स्याहार सुविधा पाउनु, आफ्ना कुरा भन्न पाउनु र अरुले सो सुनिदिनुका साथै सुरक्षित वातावरणमा असल कुरा सिक्दै खुसी साथ बालापन बिताउन पाउनु नै बालअधिकारका आधारभूत पक्षहरु हुन् ।

२.२.२ **बालअधिकारमा आधारित योजना**

यदि माथि उल्लिखित बालबालिकाका कुनै पनि अधिकार पुरा हुन सकेका छैनन् र बालबालिकाले ती अधिकारसँग सम्बन्धित समस्याहरू भोगी रहनु परेको छ भने त्यसलाई बालबालिकाका सवाल वा मुद्धा भनेर बुझिन्छ । तिनै सवालहरूको पहिचान गरी तिनको समाधान गर्न र बालअधिकारलाई सुनिश्चत हुने गरी तयार पारिने योजना नै 'बालअधिकारमा आधारित योजना' हो । यसमा मुलतः बालअधिकारका आधारभूत सिद्धान्तहरूः (१) कुनै पनि बालबालिकालाई कुनै पनि आधारमा भेदभाव गर्न नहुने, (२) हरेक कार्यमा सबैले बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई ध्यान दिनु पर्ने, (३) बालबालिकाको दीर्घ जीवन र विकासलाई ध्यान दिनु पर्ने र (४) सबै तहमा बालबालिकाको विचार र भावनालाई उचित कदर गर्ने, लगायतका कुरालाई विशेष ध्यानमा राखी बालअधिकारलाई सुनिश्चत् गर्न सघाउ पुऱ्याउने गरी योजना तयार गरिन्छ ।

समुदायमा विविध जातजाति, वर्ग, पेशा र उमेर समूहका मानिसहरू हुन्छन् । फरक फरक समूह तथा वर्गका फरक फरक सवालहरू हुन्छन् । यस योजना तर्जुमा गर्दा बालबालिकाले भोग्नु परेका प्रमुख समस्या तथा सवालहरूलाई केन्द्रमा राखिन्छ । बालबालिकाका समस्या तथा सवालहरू के हुन्, तीनका कारणहरू के के हुन्, त्यसले बालबालिकाको जीवनमा, उनीहरूको परिवारमा र सिङ्गो समुदायमा के-कस्तो प्रभाव पारेको छ र उक्त समस्या समाधानको लागि के-कस्ता क्रियाकलापहरू गर्नु आवश्यक छ भन्ने प्रश्नमाथि गहन छलफल गरी योजना बनाइन्छ । योजना तर्जुमाका क्रममा सवालहरूको सही विश्लेषण गरी त्यसको दिगो समाधानका लागि रणनीति बनाउनु पर्दछ । योजनामा समस्या समाधानको लागि कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कस्ता स्रोतहरु

चाहिन्छ र स्रोत कसरी जुटाउने भन्ने कुरा पनि समावेस गरिन्छ । समग्रमा योजना तर्जुमा गर्दा तलका कुराहरू ध्यान दिनु पर्दछ :

- बालबालिकाका वास्तविक सवालहरूको पहिचान हुनु पर्दछ
- सवालहरूको सही विश्लेषण हुनु पर्दछ
- समुदायले योजनालाई ग्रहण गर्नु पर्दछ वा 'यो हाम्रो योजना हो' भन्ने महसुस गर्नु पर्दछ

२.३ बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा प्रक्रिया

२.३.१ योजना तर्जुमाका प्रक्रियाका १४ चरणहरू

स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ अनुसार स्थानीय निकायले सहभागितामूलक विकास योजना तर्जुमा गर्दा १४ चरणहरूलाई अनुशरण गर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त चरणहरुको पहिलोदेखि तेस्रो चरणसम्मका क्रियाकलापहरू 'जिल्लातहमा' गरिन्छ भने चौथोदेखि आठौँ चरणसम्म गाविस भित्र गरिन्छ । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा उल्लेख भएका गाविसमा गरिने कार्यहरू यस प्रकार छन् :

चौथो चरण : गाविसको वैठक

यस चरणमा गाविसले वडा तथा बस्तीमा सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम तथा परियोजनाको विश्लेषण गरिन्छ । मुलतः यस चरणमा गाविसतहमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको भेला गरी गाविसमा गर्नुपर्ने कार्यबारे अभिमुखीकरण गर्नुका साथै सहभागीहरूबाट गाविसमा विद्यमान बालबालिकाका सवाल तथा समस्याहरूको विवेचना गरिन्छ । साथै, यस भेलामा गाविसमा योजना तर्जुमा गर्दा विभिन्नतहमा (टोल, वडा हुँदै गाविस तह) गरिने कार्यहरू र उक्त कार्यमा सहभागी हुने सरोकारवालाहरूको जिम्मेवारीबारे छलफल गरी सबैलाई स्पष्ट पारिन्छ ।

पाँचौ चरण : टोलस्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी

यस चरणमा सहजकर्ताहरूको सहयोगमा टोलतहमा स्थानीय वासिन्दाहरूको सक्रिय सहभागितामा बालबालिकाले भोग्नु परेका समस्या तथा उनीहरूसँग सम्बन्धित सवालहरूको परिचान गरी, ती समस्या तथा सवालहरूका कारण

बालबालिका र परिवार अनि सिङ्गो समुदायमा परेका असरहरूको पहिचान गरिन्छ । उक्त समस्याले क-कसलाई कस्तो प्रभाव पारेको छ भन्ने कुराको विश्लेषण गरिन्छ। मुलतः समस्याले बालबालिकालाई कस्तो असर पारेको छ, उनीहरुको परिवारलाई कस्तो असर पारेको छ र समस्याले सिङ्गो समाजलाई कस्तो असर पारेको छ भनी विश्लेषण गरिन्छ। साथै, उक्त समस्या समाधानको लागि परियोजना पहिचान, त्यसको प्राथमिकीकरण र कार्यान्वयन रणनीति पनि निर्धारण गरिन्छ ।

छैठौं चरण : वडा समितिको बैठक

यस चरणमा टोलतहबाट प्राप्त कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने कार्य गरिन्छ । सबै समस्याहरू एकै तहका हुँदैनन् र सबै समस्याले एकै तहको प्रभाव पारेको पनि हुँदैन । कुनै समस्यालाई शिघ्र समाधान गर्नुपर्ने हुन्छ । यी सबै कुराको विश्लेषण गरी सम्बन्धित वडाका प्रतिनिधि तथा अन्य सरोकारवालाहरूबीच छलफल गरी प्राथमिकीकरण गर्नु पर्दछ ।

सातौं चरण : गाविसको बैठक

यस चरणमा वडाहरूबाट प्राप्त परियोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिन्छ । गाविस तहमा गरिने यस कार्यमा गाविसका प्रतिनिधिहरू, बालअधिकारसँग सम्बन्धित अन्य सरोकारवालाहरू, बालबालिकाका प्रतिनिधिहरू लगायतको सहभागिता रहन्छ । कुन वडामा र कुन टोलमा कुन कुन कार्य गर्ने, कुन कार्यक्रम पहिला गर्ने र कसरी गर्ने भन्ने कुराको तय गरिन्छ ।

आठौं चरण : गाउँ परिषद्को वैठक

यस चरणमा गाविसको वैठकले निर्धारण गरेको कार्यक्रमहरूलाई स्विकृती प्रदान गर्दछ । गाविस परिषदका सदस्यहरूको सहभागिता रहने यस वैठकले कार्यक्रमलाई अन्तिम रुप दिई कार्यान्वयनका लागि स्वीकृति पनि दिने हुँदा यस वैठक अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ ।

तालिका १ : सहभागितामूलक योजना प्रक्रियाका १४ चरणहरू

योजनाका चरण	क्रियाकलाप	सहभागी	उत्तरदायी संस्था	कहिले गर्ने	भूमिका
प्रारम्भिक चरणः स्रोत नक्सा तयारी, जिल्ला तथ्याङ्क र सेवा तथा सुविधाको सम्भावना विश्लेषण					
पहिलो चरणः निर्देशन	आगामी वर्षका लागि निर्देशन तथा बजेट सीमा	जिल्लाका लाइन-एजेन्सीहरू	मन्त्रालय		
दोस्रो चरणः निर्देशनको पुनरावलोकन	जिल्लातहमा निर्देशन तथा बजेटसीमाको पुनरावलोकन	सम्बद्ध निकायका प्रमुखहरू, जिविस अध्यक्ष, उपाध्यक्ष र सदस्यहरू	जिविस		केबाकसका बालअधिकार स्रोत व्यक्ति तथा महिला बालबालिका कार्यालयका बालसंरक्षण अधिकृत/ निरीक्षक सक्रिय भई भाग लिने
तेस्रो चरणः पूर्वयोजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी	जिल्लातहमा निर्देशन तथा बजेट सीमासम्बन्धी जानकारी प्रसार	जिविस पदाधिकारीहरू, सम्बद्ध निकायका प्रमुखहरू, बैंकिङ संस्थाहरू, उद्योग तथा वाणिज्य महासङ्घ-नेपाल, गैसस, गाविस	जिविस, गाविस र सम्बद्ध निकायका प्रमुखहरू	मङ्सिरको पहिलो हप्ता	बालअधिकार स्रोत व्यक्ति तथा बालसंरक्षण अधिकृत/ निरीक्षक सक्रिय भई भाग लिने
चौथो चरणः गाविसको बैठक	गाविसले वडा तथा बस्तीमा सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम तथा परियोजनाको विश्लेषण	गाविस, जिविस र सम्बद्ध निकायका प्रतिनिधिहरू	गाविस	पुसको पहिलो हप्ता	गा.बा.सं.स.र बालक्लवहरू गाविसमा सक्रिय हुने
पाँचौं चरणः टोलस्तरीय योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठी	टोलतहमा परियोजना पहिचान तथा प्राथमिकीकरण	स्थानीय समुदाय, गैससहरू, सामुदायिक सङ्घ-संस्थाहरू, उपभोक्ता समितिहरू, वडा अध्यक्ष तथा सदस्यहरू	वडा अध्यक्ष तथा सदस्यहरू	पुसको दोस्रो हप्ता	गा.बा.सं.स.र बालक्लवहरू गाविसमा सक्रिय भई टोलमा बालबालिका सम्वन्धी योजना बनाउने र पेश गर्ने

छैठौं चरणः वडा समितिको बैठक	टोल तहबाट प्राप्त कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने	वडा सदस्यहरू, अध्यक्षहरू, सामुदायिक सङ्घ-संस्थाहरू र उपभोक्ता समितिहरू	वडा समिति	पुसको तेस्रो हप्ता	गा.बा.सं.स.र बालक्लवहरू गाविसमा सक्रिय भई आफ्ना योजनालाई प्राथमिकतामा पार्ने
सातौं चरणः गाविसको बैठक	वडाहरूबाट प्राप्त परियोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने	गाविस पदाधिकारीहरू र सम्बद्ध निकायका प्रतिनिधिहरू	गाविस	पुसको तेस्रो हप्ता	गा.बा.सं.स.र गाविस बालक्लव सञ्जालहरू गाविसमा सक्रिय भई बालबालिका सम्वन्धी योजनालाई प्राथमिकतामा पार्ने
आठौं चरणः गाउँ परिषद्को बैठक	कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने	गाविस परिषद्का सदस्यहरू	जिविसको नियम नं. ६६अनुसार	पुसको अन्तिम दिन	गा.बा.सं.स. र बालक्लवहरू गाविसको गाउँ परिषद्मा भाग लिई योजना पारित गराउने र गाविसले गर्ने नसक्ने योजना ईलाकास्तरीय कार्यशालागोष्ठीमा पठाउने
नवौं चरण : इलाकास्तरीय कार्यशाला बैठक	क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने	इलाका सदस्य, गाविस अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडा अध्यक्ष, मेयर, उपमेयर, लाइन-जेन्सी प्रमुखहरू, बैंकिङ संस्थाहरू, गैससहरू	जिविस, इलाका सदस्य, गाविस, सम्बद्ध निकायहरू	माघको तेस्रो हप्ता	बालअधिकार स्रोत व्यक्ति तथा बालसंरक्षण अधिकृत/ निरीक्षक सहभाागी भई ईलाकामा बालबालिकासँग सम्वन्धित योजनालाई प्राथमिकतामा राख्ने

दशौं चरणः विषयगत समन्वय समितिको बैठक	क्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने	विषयगत समितिहरूका संयोजक, गैसस, सम्बद्ध निकाय	जिविस र सम्बद्ध निकायहरू	फागुनको पहिलो हप्ता	बालअधिकार श्रोतव्यक्ति तथा बालसंरक्षण अधिकृत / निरीक्षक सक्रिय भई बालबालिका सम्वन्धी योजनाको प्रार्थमिकीकरण गर्ने
एघारौं चरणः एकीकृत योजना तर्जुमा समितिको बैठक	विभिन्न विषयगत कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने	जिविस अध्यक्ष, उपाध्यक्ष र सदस्यहरू एवम् जिविसका विषयगत समितिका संयोजक, सम्बद्ध निकाय र गैसस प्रमुखहरू	जिविस, सम्बद्ध निकाय, गैसस र निजी क्षेत्र	फागुनको दोस्रो हप्ता	बालअधिकार स्रोत व्यक्ति तथा बालसंरक्षण अधिकृत / निरीक्षक सहभागी भई बालबालिका सम्वन्धी योजनाको प्राथमिकीकरण राखी पारित गर्ने
बाह्रौं चरणः जिल्ला विकास समितिको बैठक	सरकारको निर्देशन अनुरूप जिल्ला विकास योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने	जिविस अध्यक्ष, उपाध्यक्ष र सदस्यहरू	जिविस	फागुनको तेस्रो हप्ता	
तेह्रौं चरणः जिल्ला परिषद्को बैठक	जिल्ला विकास योजना स्वीकृत गर्ने	जिल्ला परिषद्का सदस्यहरू	जिविस	फागुनको अन्तिम दिन	बालअधिकार स्रोत व्यक्ति तथा बालसंरक्षण अधिकृत / निरीक्षक सहभागी भई बालबालिका सम्वन्धी योजनाको परिषद्बाट पारित गराउने पहल गर्ने
चौधौं चरणः जिल्ला विकास योजनाको कार्यान्वयन	राष्ट्रिय योजना आयोग र स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई जिल्ला विकास योजना बुझाउने	राष्ट्रिय योजना आयोग, स्थानीय विकास मन्त्रालय र विषयगत मन्त्रालयहरू	जिविस	चैत्रको पहिलो हप्ता	

२.३.२ योजना तर्जुमा अभ्यास प्रक्रिया

यस भागमा प्रस्तुत योजना तर्जुमा अभ्यास प्रक्रियाले माथि प्रस्तुत "योजना तर्जुमा अभ्यासको १४ चरण"मध्ये चौथो, पाँचौँ, छैठौँ र सातौँ चरणलाई समेट्छ ।

सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई निम्नानुसार सञ्चालन गरिनेछ :

(क) योजना तर्जुमाको उद्देश्य निर्धारण

योजना तर्जुमा किन गर्ने, यसको उद्देश्य के हो भन्नेबारे समुदायसँग छलफल गरी योजना तर्जुमा अभ्यासको थालनी गर्नु अगाडि नै योजना तर्जुमा गर्नुको उद्देश्यबारे समुदायलाई स्पष्ट पार्नु पर्दछ । योजना तर्जुमाको उद्देश्यबारे समुदायलाई स्पष्ट पारेपछि मात्र योजना तर्जुमा प्रक्रियामा समुदायको सक्रिय सहभागिता हुनसक्छ र उक्त योजनामा उनीहरूको अपनत्वको भावना सिर्जना हुन्छ । योजना तर्जुमाका उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन् :

- समुदायमा विद्यमान बालबालिकासँग सम्बन्धित वास्तविक समस्या तथा सवालहरूको पहिचान गर्ने ।
- ती समस्या तथा सवालहरू हुनका कारण र यसले बालबालिका तथा समुदायमा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्ने ।
- समुदायका बालबालिकाका साथै अन्य लक्षित समूहहरूको सक्रिय सहभागितामा योजना तयार पार्ने ।
- समुदायमा 'यो हाम्रो योजना हो' भन्ने भावना जागृत गराउने ।
- बालअधिकारमा आधारित योजना तयार पारी यसको कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने ।

(ख) योजना तर्जुमाका लागि सहजकर्ता तथा सहभागी निर्धारण

सहभागितामूलक योजना तर्जुमा भन्ने बित्तिकै समुदायका कार्यक्रमसँग सम्बन्धित सबैको सहभागिता भन्ने बुझिन्छ । कुनै पनि समस्याको समाधानका

लागि योजना तर्जुमा गर्दा समस्याबाट प्रभावित हुने र समस्या सिर्जना गर्ने पक्ष दुवैको सहभागिता अत्यन्तै महत्वपूर्ण हुन्छ । बालबालिकाका सवालमा पनि यहि मान्यता लागू हुन्छ । बालबालिकासँग सम्बन्धित समस्या तथा सवालहरूको पहिचान र यसको समाधानको लागि योजना तर्जुमा गर्न उनीहरूको सहभागिता नित्तान्त जरुरी छ । तर, जानेर, नजानेर, वास्ता नगरेर वा थाहा नपाएर बालबालिकाका अधिकार हनन गर्ने पक्षहरूको सहभागिता झनै आवश्यक हुन्छ । साथै, बालबालिकाका सवालमा कार्यरत सम्पूर्ण पक्षको सहभागिताको पनि जरुरी हुन्छ । तसर्थ, योजना तर्जुमा प्रक्रियामा निम्न व्यक्ति, समूह तथा संस्थाको सहभागिता हुनु पर्दछ :

- बालबालिका/बालक्लब
- अभिभावकहरू
- शिक्षक तथा वुद्धिजीवि वर्ग
- समुदायमा स्थापना भएको विभिन्न समूह (जस्तो : वचत समूह, आमा समूह), समिति र सामाजिक संस्थाका प्रतिनिधिहरू
- गाविसमा कार्यरत विभिन्न संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरू
- गाविस (स्थानीय सरकार) का सम्पूर्ण प्रतिनिधि
- राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरू
- बालमैत्री स्थानीय शासन गाउँ समितिका प्रतिनिधिहरू
- गाउँ बाल संरक्षण समितिका प्रतिनिधिहरू
- वडा नागरिक मञ्चका प्रतिनिधिहरू

(ग) **योजना तर्जुमा अभ्यासको तयारी**

सफलतापूर्वक योजना तर्जुमा अभ्यास सम्पन्न गर्नको लागि आवश्यक तयारी पहिले नै गर्नु पर्दछ । आवश्यक तयारीहरूमा योजना तर्जुमा गर्दा आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको तयारी, योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूबारे छलफल र योजना तर्जुमा गर्दा आउन सक्ने चुनौतीहरू र तिनको समाधानको लागि आवश्यक रणनीतिहरूबारे छलफल गर्नु पर्दछ । साथै, यस सम्बन्धमा योजना अभ्यासलाई सहजीकरण गर्ने स्थानीय सहजकर्ताहरूलाई आवश्यकतानुसार

तालिम पनि दिनु पर्दछ । कस्तो स्थानमा योजना तर्जुमा अभ्यास गर्ने, कुन समयमा अभ्यास गर्ने जस्ता कुराहरू समुदायसँग पहिले नै छलफल गरी निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

(घ) **योजना तर्जुमा अभ्यास**

योजना तर्जुमा विभिन्न तरिकाबाट गर्न सकिन्छ । तर, योजना तर्जुमा अभ्यास समुदायकै सक्रिय सहभागितामा हुनु अनिवार्य हुन्छ । पहिलो चरणमा योजना तर्जुमा अभ्यास वडा (वा क्लस्टर)तहमा गर्न सकिन्छ । वडातहमा योजना बनाईसकेपछि यसलाई गाविसतहमा पुनः अभ्यास गरी वडातहमा तयार पारिएका योजनाहरूलाई समायोजन गरी सिङ्गो गाविसतहको योजना तयार पार्नु पर्दछ । योजना बनाउँदा आवश्यकतानुसार वडावासीहरूलाई विभिन्न समूहहरूमा विभाजन गर्नु पर्दछ । सबैलाई एकै समूहमा राखी योजना बनाउँदा गाउँका कमजोर व्यक्ति/समूह/वर्गको भावना, आवश्यकताको सहभागिता हुन सक्दैन । यदि बालबालिका र प्रौढहरूलाई एकै स्थानमा राखी योजना बनाइएमा बालबालिका सहभागी हुन सक्दैनन् वा पाउँदैनन् । त्यस्तै कतिपय बेला महिला र पुरुषलाई एकै समूहमा राखी योजना बनाउँदा महिलाहरूको आवाजको प्रतिनिधित्व नहुन सक्छ ।

समुदायमा फरक फरक जातजातिहरू छन् भने उनीहरूसँग छुट्टै योजना बनाउनु पर्ने पनि हुनसक्छ । यसको लागि सहजकर्ताले स्थिति हेरेर को-कोसँग कसरी योजना तर्जुमा गर्दा सबैको सहभागिता सहजै जुट्न सक्छ भन्ने कुराको विचार गरी आवश्यक निर्णय लिनु पर्दछ । योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सबैको सहभागिता हुनुपर्ने कुरालाई पहिलो प्राथमिकतामा राखिनु पर्दछ ।

वडातहमा योजना तर्जुमा अभ्यास गर्न सम्भव नहुने अवस्थामा विभिन्न वडाका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा गाविसतहमा योजना तर्जुमा अभ्यास गर्न सकिन्छ । सबैभन्दा पहिला प्रत्येक वडामा बालबालिकाको अवस्थाबारे विश्लेषण गर्नु पर्दछ । यदि पहिले नै गाविसको आधारभूत सर्वेक्षण गरिएको छ

भने सो अभ्यासबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूको आधारमा वडाको वर्तमान अवस्था (बालबालिकाको अवस्था लगायत) लाई प्रस्तुत गर्नु पर्दछ । उक्त अभ्यासले वडावासी सबैलाई वडामा बालबालिकाको वर्तमान अवस्थाबारे स्पष्ट पार्नुका साथै बालबालिकाको अधिकार सुनिश्चित् गर्नका लागि योजना बनाउनु पर्दछ भन्नेबारे सचेत गराउनुका साथै योजना तर्जुमा अभ्यासमा सहभागी हुन उत्प्रेरित गर्दछ ।

योजना तर्जुमाका महत्वपूर्ण चरणहरू निम्नानुसारका हुन्छन् :

१. वडातहमा योजना तर्जुमा अभ्यास
२. गाविसतहमा योजना तर्जुमा अभ्यास
३. योजना प्रतिवेदन लेखन र पुनः गाविसवासीहरूसँग छलफल

यस अगाडिका बुँदाहरूमा यी तीन चरणहरूलाई कसरी सम्पन्न गर्ने भन्नेबारे विस्तृत रुपमा व्याख्या गर्नुका साथै ती चरणहरूमा गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरूबारे स्पष्ट पारिएका छन् ।

भाग ३
योजना तर्जुमा अभ्यास

३.१ गाविसस्तरीय वैठक

'योजना तर्जुमाका १४ चरण'को चौथोतहमा निर्देश गरिएको कार्य यस चरणमा गरिन्छ । योतहमा गाविसका बालबालिकाका प्रतिनिधि (बालक्लव तथा सञ्जाल) लगायत बालबालिकासँग सरोकार राख्ने सबै व्यक्ति, समूह तथा संस्थाहरूका प्रतिनिधि, वडा नागरिक मञ्चका प्रतिनिधि तथा अन्य सम्बन्धित व्यक्तिहरूको सहभागितामा वैठक सञ्चालन गर्नु पर्दछ । गाविसले वडा तथा टोलवस्तीहरूमा सञ्चालन गर्नुपर्ने कार्यक्रम तथा परियोजनाबारे विस्तृत छलफल गर्नु पर्दछ । गाविसमा बालबालिकासँग सम्बन्धित विद्यमान सवालहरूबारे विवेचना गर्नु पर्दछ । समग्रमा यस चरणमा निम्न कुराहरू गरिनु पर्दछ :

- बालअधिकारबारे छलफल गरी यसबारे सबै सहभागीहरूलाई स्पष्ट पार्ने ।
- बालबालिकाका सवालहरूको पहिचान गरी त्यसको संक्षिप्त विश्लेषण गर्ने ।
- टोल तथा वडा कुनतहमा योजना तर्जुमा गर्ने भन्ने कुराको निधो गर्ने । यदि वडा ठूलो छ र विभिन्न टोलमा (टोल टोलमा) योजना तर्जुमा नगर्दा सबैको अवस्थाको प्रतिनिधित्व हुन सक्दैन भने टोलतहमा

योजना बनाउनु पर्दछ । यदि टोलहरू नजिक छन् वा वडातहमा योजना तर्जुमा गर्दा सबैको सहभागिता हुन सक्छ भने वडातहमा योजना तर्जुमा अभ्यास गर्न सकिन्छ। कुनै गाविसमा एउटै टोलले २ वा २ भन्दा बढी वडाहरू समेटेको छ भने यस्तो अवस्थामा २ वा २ भन्दा बढी वडाहरूमा एउटै योजना तर्जुमा अभ्यास गर्न सकिन्छ। उक्त कुराको निर्क्योल यसै गाविस तहको वैठकमा गर्ने ।

- टोल तथा वडातहमा कसरी योजना बनाउने भन्नेबारे (प्रक्रिया र विधि) सबैलाई स्पष्ट पार्नुका साथै योजना तर्जुमा प्रक्रियामा सहभागीहरूको भूमिकाबारे पनि स्पष्ट पार्ने ।

३.२ टोल तथा वडातहको योजना तर्जुमा

योजना तर्जुमाका १४ चरणहरूले निर्देशन गरेअनुसार पाँचौँ र छैठौँतहमा उल्लेख गरिएका क्रियाकलाप यसतहमा गरिन्छ। यदि सिङ्गो वडा नै एउटै टोलको रुपमा रहेको छ भने टोल-टोलमा योजना तर्जुमा गरिरहनु पर्दैन । वडातहमा एउटै योजना बनाए पुग्छ । यदि छुट्टाछुट्टै टोलहरू छन् भने टोल टोलमा योजना बनाउनु पर्दछ।

वडातहको योजना तर्जुमाका लागि आवश्यकताअनुसार फरक फरक समूहसँग छुट्टाछुट्टै अभ्यास गर्नुपर्ने हुन्छ। महिला, पुरुष, बालबालिका, युवा, वृद्धवृद्धा, शिक्षक तथा समाजसेवीहरू, राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरूसँग फरक फरक छलफल कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्छ। यी समूहहरूलाई सँगै राखी छलफल गरिएमा कमजोर समूहका विचारहरू योजनामा नपर्न सक्छन् । समग्रमा, वडा तहको योजना तर्जुमा अभ्यासमा निम्न कार्य गर्नु पर्दछ :

- बालअधिकारको अर्थ र यसको महत्वबारे स्पष्ट पार्ने (यसबारे पहिले नै जानकारी गराइएको हुन्छ, तापनि यस भेलामा एकपटक पुनः व्याख्या गर्ने) ।

- बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा गर्नका लागि सम्पूर्ण वडावासीको सक्रिय सहभागिताको महत्वबारे स्पष्ट पार्ने ।

- बालबालिकाको अवस्था कस्तो छ : सवल पक्षहरू के छन्, बालबालिकासँग सम्बन्धित समस्या तथा सवालहरू के छन्, ती समस्याका कारण तथा प्रभावहरू के हुन् भन्नेबारे अभ्यास गर्ने । यदि यस अघि नै गाविसको अवस्था विश्लेषण अभ्यास गरिएको छ भने उक्त अभ्यासको परिणामअनुसार बालबालिकाको अवस्था प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । यसको लागि विभिन्न तथ्याङ्कहरूलाई टेबुल वा चित्रमार्फत् प्रस्तुत गर्ने । यदि सर्वेक्षण गरिएको छैन भने वडातहमा बालबालिकाका समस्या तथा सवालहरूको पहिचान गर्ने र त्यसको विश्लेषण (कारण तथा प्रभावसहित) गर्ने ।

- बालबालिकाका सवालहरूलाई लक्षित गर्दै त्यसको समाधानको लागि वडा तहको योजना तर्जुमा अभ्यास गर्ने ।

३.३ टोल तथा वडातहको योजना तर्जुमा अभ्यास प्रक्रिया

वडा तहको योजना तर्जुमा अभ्यास प्रभावकारी ढङ्गबाट सञ्चालन गर्नु पर्दछ । यदि अभ्यासका क्रममा वडावासीहरूलाई योजना तर्जुमा कार्यको महत्वबारे बुझाउन सकिएन भने योजना तर्जुमा अभ्यासमा वडाका प्रतिनिधिहरूको वास्तविक सहभागिता हुन सक्दैन र सही योजना तर्जुमा पनि हुन सक्दैन । वडा तहको योजना तर्जुमा अभ्यास प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्नका लागि उपयुक्त प्रक्रिया तल प्रस्तुत गरिएको छ । तर यस प्रक्रियालाई हुवहु अनुशरण नगरी परिस्थिति अनुसार केही फेरबदल गर्न सकिन्छ । वडागत अभ्यास सामान्यतयाः ३ देखि ५ घण्टासम्म सञ्चालन गर्न सकिन्छ । वडाका बालबालिकाको वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्नुका साथै योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुँदा यस अभ्यासका लागि समय लाग्दछ । कुन वडामा कुन दिन योजना बनाउने भन्ने कुरा सम्बन्धित वडावासीसँग सल्लाह गरी निधो गर्नु पर्दछ । त्यस्तै, योजना तर्जुमा अभ्यासमा धेरैभन्दा धेरै वडावासीहरूको सहभागिता आवश्यक पर्ने हुनाले पनि वडावासीको सुविधाअनुसार नै यो जना तर्जुमा अभ्यासको मिति र समय निर्धारण गर्नु पर्दछ । साथै, वडातहमा हुने अभ्यासमा के कुराहरू गरिन्छन् भन्नेबारे पूर्व जानकारी दिँदा प्रभावकारी हुन्छ ।

योजना तर्जुमा अभ्यास प्रत्येक वडामा सञ्चालन गर्नु पर्दछ । तथापि, कतिपय गाविसमा एउटै क्लस्टरमा दुई वा दुईभन्दा बढी वडाहरू जोडिएर रहेका छन् भने त्यस्तो अवस्थामा वडागत रुपमा नभई 'क्लस्टर' तहको योजना बनाउनु पर्ने हुन्छ । साथै, कतिपय अवस्थामा एउटै वडा धेरै ठूलो (घरधुरी सङ्ख्याको हिसाबले) र फैलिएर रहेको अवस्थामा वा एउटै वडामा धेरै वटा गाउँहरू रहेको अवस्थामा एउटै वडालाई दुई वा दुईभन्दा बढी भागमा विभाजन गरी योजना बनाउनु पर्ने हुनसक्छ ।

वडा तहको योजना तर्जुमा निम्नानुसार अगाडि बढाउन सकिन्छ :

1. **परिचय तथा उद्देश्यबारे छलफल** — ३.३.१ मा उल्लेख गरिएका बुँदाहरुलाई स्पष्ट पार्ने
2. **बालअधिकारको अवधारणागत छलफल** — ३.३.२
3. **बालबालिकाको अवस्था विश्लेषण** — ३.३.३
4. **योजना तर्जुमा अभ्यास (समूहमा)** — ३.३.४
5. **प्रस्तुती र छलफल** — ३.३.५
6. **योजनाहरूको संक्षेपीकरण र कार्यक्रमको समापन** — ३.३.६

योजना तर्जुमा अभ्यासका क्रममा प्रत्येकतहमा के-कस्ता क्रियाकलापहरू गर्ने भन्नेबारे यसपछिका बुँदाहरूमा सविस्तार व्याख्या गरिएको छ । तथापि, योजना तर्जुमा अभ्यास सहजकर्ताले यस पुस्तिकामा लेखिएका कुराहरूलाई नै हुवहु अनुशरण गर्नुपर्छ भन्ने हुँदैन, परिस्थिति अनुसार त्यसमा केही हेरफेर गर्न सकिन्छ ।

३.३.१ परिचय तथा उद्देश्यबारे छलफल

यसतहमा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ :

- कार्यक्रमको शुभारम्भ गर्ने । शुभारम्भ वडा अध्यक्ष वा वडाका अन्य कोही मान्य सामाजिक व्यक्तित्वमार्फत् गर्दा राम्रो हुन्छ ।
- वडागत अभ्यासको उद्देश्य स्पष्ट पार्ने । उद्देश्य स्पष्ट पार्दा माथि २.३.२ को (क) मा उल्लेख गरिएका बुँदाहरूलाई व्याख्या गरी स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।
- अभ्यास कति समय चल्दछ, प्रक्रिया कसरी अगाडि बढाइन्छ र अभ्यासमा सहभागीहरूको भूमिका के रहन्छ भन्नेबारे बताउने ।
- अभ्यासका क्रममा के-के कुरा गरिन्छन् र अभ्यासबाट अपेक्षा गरिएको परिणाम के हो भन्नेबारे स्पष्ट पार्ने ।
- वडातहको अभ्यासपश्चात् के गरिन्छ भन्नेबारे बताउने ।

३.३.२ बालअधिकारको अवधारणागत पक्षबारे छलफल

यसतहमा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ :

- बालअधिकारको अर्थ र महत्वबारे छलफल चलाउने ।
- बालअधिकार सुनिश्चित भएपश्चात् वडाको विकासमा कसरी मद्दत पुग्दछ भन्नेबारे स्पष्ट पार्ने ।
- बालअधिकार र सिङ्गो विकास तथा परिवर्तन प्रक्रियाको सम्बन्धबारे छलफल चलाउने ।
- योजनाको महत्वबारे बताउने । यसै क्रममा 'केन्द्रमूखि योजना तर्जुमा प्रक्रिया' र 'समुदाय/जनमूखि योजना तर्जुमा'को बीचको भिन्नता बताउने । यसले सहभागीहरूलाई 'आफ्नो लागि आफैले योजना बनाउनु पर्दछ' भन्नेबारे महसुस गराउन सहयोग पुग्दछ ।

नोट : बालअधिकारबारे सम्पूर्ण सहभागीहरू स्पष्ट भएपछि मात्र बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा गर्नु पर्दछ ।

३.३.३ बालबालिकाको अवस्था विश्लेषण

यसतहमा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ :

- गाविसका केही आधारभूत तथ्याङ्कहरू प्रस्तुत गर्ने (जस्तो : घरधुरी सङ्ख्या, जनसङ्ख्या, उमेर समूहको आधारमा जनसङ्ख्या, बालबालिकाको सङ्ख्या, शिक्षा तथा साक्षरताको अवस्था, गरिवीको अवस्था, गाविसमा रहेका स्थानीय संघसंस्था, गाविसमा कार्यरत विभिन्न संघसंस्था, स्वास्थ्यको अवस्था, भौतिक पूर्वाधारको अवस्था, आदि) । यसका लागि सहजकर्ताले पहिले नै यी सूचनाहरू तयार पार्नु पर्दछ । यी सूचनाहरूको प्रस्तुती गर्दा सम्बन्धित वडाको अवस्थासँग तुलना गर्दै प्रस्तुत गर्दा प्रभावकारी हुन्छ । उदाहरणको लागि, यदि वडा नं. १ मा अभ्यास गर्न लागिएको छ भने पहिला सिङ्गो गाविसको सूचना तथा तथ्याङ्क प्रस्तुत गर्ने र त्यसलाई तुलना गर्दै सम्बन्धित वडाको अवस्था बताउने ।
- बालबालिकाका सवालहरूको पहिचान गर्ने । यसक्रममा सबैभन्दा पहिले 'सवाल' वा 'मुद्धा' भनेको के हो भन्नेबारे स्पष्ट पार्ने । यसको लागि सहजकर्ताले उदाहरण सहित स्पष्ट पार्नु पर्दछ ।
- सहभागीहरूलाई विभिन्न समूहमा विभाजन गरी योजना तर्जुमा अभ्यास सञ्चालन गर्नु पर्दछ । यस क्रममा सहभागीहरूलाई निम्नानुसारका समूहहरूमा विभाजन गर्नु पर्दछ :
    - बालबालिका समूह
    - महिला समूह
    - पुरुष समूह
    - युवा समूह (अथवा यिनलाई पुरुष समूहमा पनि राख्न सकिन्छ)
    - वडा नागरिक मञ्चका प्रतिनिधि, राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू र सामाजिक कार्यकर्ताको समूह

- शिक्षक समूह (अथवा यिनलाई वडा नागरिक मञ्च लगायतका प्रतिनिधिहरूको समूहमा पनि राख्न सकिन्छ)

नोट : यदि समूह विभाजन नगरी एउटै समूहमा योजना तर्जुमा अभ्यास गरिएमा कमजोर वर्गको योजना नपर्ने सम्भावन धेरै हुन्छ । विशेषगरी, बालबालिका र महिलाका विचारहरूको प्रतिनिधित्व नरहने सम्भावना रहन्छ ।

३.३.४ समूहगत रुपमा योजना तर्जुमा अभ्यास

योजना तर्जुमा अभ्यास विभिन्न समूहहरूमा साथसाथ चल्ने हुँदा सहजकर्ताहरू पनि विभिन्न समूहमा बाँडिई प्रत्येक समूहलाई सहजीकरण गर्नु पर्छ । यदि सहजकर्ताको सङ्ख्या पर्याप्त नभएमा प्रारम्भमा नै योजना तर्जुमा अभ्यासबारे सबैलाई स्पष्ट पारी योजना तर्जुमा गर्नका लागि समूहमा पठाउन सकिन्छ ।

समूह-समूहमा गरिने योजना तर्जुमा अभ्यासका क्रममा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ :

- पुनः एकपटक सहभागी र सहजकर्ताबीच परिचय गर्ने । यस क्रममा नाम र ठेगाना लगायत अन्य व्यक्तिगत विषयका कुराहरू गरी सहभागीहरूसँग सम्बन्ध विस्तार गर्ने ।
- योजना तर्जुमा अभ्यासको प्रक्रियाबारे बताउने । योजना तर्जुमा अभ्यास कसरी गर्ने, यसका लागि उपयोग गरिने विधि तथा ढाँचाबारे स्पष्ट पार्ने ।
- समूहगत रुपमा योजना तर्जुमा अभ्यास गर्ने ।

नोट : योजना तर्जुमा अभ्यास अत्यन्तै महत्वपूर्ण चरण हो । तसर्थ, यसको प्रक्रियाबारे बुँदा ३.४ मा विस्तृत व्याख्या गरिएको छ । समूहमा अभ्यास गर्नका लागि उक्त बुँदामा उल्लेख गरिएको प्रक्रियालाई अनुशरण गर्नु पर्दछ ।

३.३.५ प्रस्तुती र छलफल

यसतहमा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ :

- समूहले तयार पारेको योजना पुनः ठूलो समूहमा प्रस्तुती गर्ने ।

- सबै समूहले आफूले तयार पारेको योजना प्रस्तुत गर्ने ।
- योजना प्रस्तुती पश्चात् कुनै कुरा स्पष्ट भएको छैन भने त्यसबारे छलफल गरी सबै सहभागीहरूलाई प्रष्ट पार्ने ।
- एउटा समूहले तयार पारेको योजनालाई अर्को समूहले काट्न वा नकार्न पाउँदैन ।
- यदि दुई वा बढी समूहले एउटै योजना बनाएका छन् भने त्यसलाई एउटै योजनामा समाहित गर्न सकिन्छ ।

३.३.६ योजनाहरूको संक्षेपीकरण र कार्यक्रमको समापन

यसतहमा निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ :

- समूहहरूले तयार पारेको योजनाहरू प्रस्तुत गरिसकेपछि सहजकर्ताले कुन समूहले के योजना बनायो, के-के कुरामा जोड दियो, विभिन्न समूहरूले तयार पारेको योजनाहरूबीचको सम्बन्ध कस्तो छ आदि कुराहरूलाई विश्लेषण गरी सुनाउने ।
- सहजकर्ता टोलीको तर्फबाट एकजनाले तयार पारिएका योजनाहरूलाई (यसपछि) के गरिनेछ भन्नेबारे बताउने ।
- गाविसतहको योजना तर्जुमा अभ्यासको लागि क-कसको सहभागिता हुनु पर्दछ भन्नेबारे बताउने र यसै क्रममा सहभागीहरूको छनौट गर्ने वा सो अनुसार सहभागीहरूको छनौट गर्न अनुरोध गर्ने ।
- योजना तर्जुमा अभ्यासमा सहभागी सबैलाई धन्यवाद दिई अभ्यासलाई समापन गर्ने ।

३.४ समूहमा योजना तर्जुमा अभ्यास

यस खण्डमा बुँदा ३.३.४ उल्लेख गरिएको समूहगत योजना तर्जुमा अभ्यासका लागि अनुशरण गर्नुपर्ने प्रक्रिया र प्रयोग गर्नुपर्ने विधिसहित विस्तृत व्याख्या गरिएको छ ।

वडातहमा योजना तर्जुमा अभ्यास गर्दा बुँदा ३.३.४ मा उल्लेख गरिएझैँ विभिन्न समूहमा छुट्टाछुट्टै अभ्यास गर्नु पर्दछ । समूहमा योजना तर्जुमा गर्दा निम्न प्रक्रिया अनुशरण गर्न सकिन्छ ।

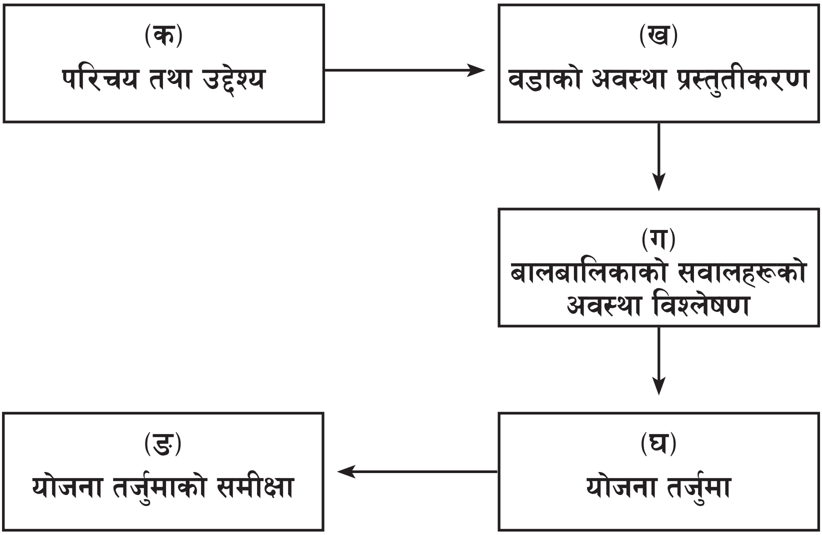

(क) परिचय तथा उद्देश्य

- सहभागी र सहजकर्ताबीच परिचय गर्ने । यस पटकको परिचयमा नाम र ठेगानाबाहेक विभिन्न विषयमाथि छलफल गर्न सकिन्छ । यसले सहजकर्ता र सहभागीबीच सम्बन्ध स्थापनाका लागि सहयोग पुग्दछ ।
- योजना तर्जुमा अभ्यासको उद्देश्य र महत्व बताउने । समूहका सबै सदस्यहरू योजना तर्जुमाबारे स्पष्ट भएपछि मात्र योजना तर्जुमा अभ्यासको थालनी गर्नु पर्दछ ।
- समुदाय/जनमूखि योजना तर्जुमाबारे थप छलफल गरी सबैलाई स्पष्ट पार्ने । यस क्रममा सहभागीहरूलाई उपलब्ध बजेटका आधार मा नभई बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्नका लागि योजना बनाउनु पर्ने बारे स्पष्ट पार्ने ।

(ख) वडाको अवस्थाबारे छलफल

- सर्वप्रथम गाविसका केही महत्वपूर्ण सूचना प्रस्तुत गर्ने (जम्मा जनसङ्ख्या, बालबालिकाको जनसङ्ख्या, गाविसको शिक्षाको अवस्था, स्वास्थ्यको अवस्था, जिविकोपार्जनको अवस्था, आदि) ।
- सम्बन्धित वडाका (जुन वडामा अभ्यास गरिएको छ) महत्वपूर्ण सूचना प्रस्तुत गर्ने । जनसङ्ख्या, बालबालिकाको सङ्ख्या, बालबालिकाको शिक्षाको अवस्था, खानपानको अवस्था, स्वास्थ्यको अवस्था, आदिबारे सूचना प्रस्तुत गर्ने । वडाको सूचना प्रस्तुत गर्दा गाविस तहको अवस्थासँग तुलना गर्दै (वा अन्य वडाको अवस्थासँग पनि तुलना गर्दै) प्रस्तुत गर्न सकिएमा सहभागीहरूले अन्य वडाको तुलनामा आफ्नो वडाको अवस्था बारे स्पष्ट बुझ्नेछन् ।
- यस चरणमा वडाका सवल पक्षहरू र सुधार गर्नुपर्ने कुराहरू पनि प्रस्तुत गर्ने । वडामा के-के स्रोतहरू छन्, ती स्रोतहरूको कसरी उपयोग भइरहेको छ, स्रोतमा क-कसको पहुँच छ, आदि कुराहरू प्रस्तुत गर्ने ।
- यस चरणको अन्त्यसम्ममा सहभागीहरू आफ्नो वडाको अवस्थाबारे स्पष्ट भएका हुनेछन् । वडाका सवल पक्षहरूबारे छलफल गरिएको हुनेछ र यसबारे सबैजना सहमत भएका हुनेछन् । सहमत नहोउन्जेल (सबैजना स्पष्ट नहोउन्जेल) छलफल गर्नु पर्दछ ।

नोट : यी सूचनाहरू पहिले नै सङ्कलन गरिएको हुनु पर्दछ । यसको लागि गाविसको सर्वेक्षण गर्न सकिन्छ वा गाविसको प्रोफाईल तथा अन्य स्रोतहरूबाट सूचना सङ्कलन गर्न सकिन्छ ।

(ग) बालबालिकाका सवालहरूको अवस्था विश्लेषण

- बालबालिकाका प्रमुख सवालहरू के हुन् भन्नेबारे छलफल गरी सूची तयार पार्ने । यस सम्बन्धमा छलफल गर्दा सम्बन्धित वडामा बालबालिकाले भोग्नु परेको समस्याहरूबारे उदाहरणसहित छलफल गर्नु पर्दछ । समस्या तथा सवालहरूको सूची तयार पार्दा विधिको

प्रयोगका सम्बन्धमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू निम्न छन् :

१. बालबालिकाबाहेक अन्य समूहसँग अभ्यास गर्दा सहभागीहरूबीच बालबालिकाका समस्या तथा सवालबारे छलफल गराई त्यसको सूची तयार पार्न लगाउने । सूचीहरूलाई मेटाकार्डमा लेख्न लगाउने । लेख्दा एक सवाललाई एक कार्डमा लेख्न लगाउने ।

२. बालबालिकाको समूहमा भने 'छलफल विधि' उपयुक्त नहुन सक्छ । यस्तो अवस्थामा चित्रात्मक विधिको प्रयोग गर्ने । बालबालिकाको समूहलाई एकआपसमा छलफल गरी आफ्नो वडाका 'राम्रो लागेका कुराहरू' र 'मन नपरेका कुराहरू' लाई चित्रमार्फत् प्रस्तुत गर्न लगाउने । यसको लागि सामूहिक अभ्यास वा व्यक्तिगत अभ्यास दुवै गर्न सकिन्छ ।

नोट : बालबालिकासँग सम्बन्धित सवालहरू के हुन सक्छन् भन्नेबारे स्पष्ट पार्न उदाहरण अनुसूची १ मा समावेस गरिएको छ । तर, समूहका सदस्यहरूलाई ती सवाल नदेखाउने । यदि देखाइएमा त्यसैलाई जस्ताको तस्तै लेखी प्रस्तुत गर्ने सम्भावना हुन्छ । तसर्थ, त्यसलाई उदाहरणको (रिफरेन्स) रुपमा मात्र प्रयोग गर्ने ।

- बालबालिकाका सवालहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने । कुन सवाल महत्वपूर्ण छ वा कुनलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ भन्ने बारे सहभागीहरूसँग प्राथमिकीकरण अभ्यास गर्ने । यसको लागि विभिन्न विधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ, जुन निम्नानुसार छन् :

१. **छलफल विधि** : सहभागीहरूबीच छलफल गराएरै कुन सवाल सबैभन्दा महत्वपूर्ण छ वा कुन समस्या सबैभन्दा ठूलो समस्या हो भनी छलफल गराई त्यसको प्राथमिकीकरण गर्न सकिन्छ ।

२. **भोटिङ् विधि** : मेटाकार्डमा तयार पारिएका समस्या तथा सवालहरूलाई फिँजाएर राख्ने । उदाहरणको लागि यदि ७ वटा सवालहरू छन् भने प्रत्येक सहभागीलाई ३-३ वटा मकैका

दानाहरू (वा अन्य कुनै गन्न सकिने वस्तु) दिने र आफूलाई ती सवालहरूमध्ये जुन ३ वटा प्रमुख लाग्दछन् ती कार्डहरूमा मकैको दाना (एक कार्डमा एक दाना) राख्न लगाउने । सहभागीहरू सबैले राखी सकेपछि कुन कार्डमा कतिवटा मकैको दाना पऱ्यो गनी प्राथमिकीकरण गर्न सकिन्छ ।

३. **अंकानुगत स्तरीकरण** (**म्याट्रिक्स र्‍याङ्किङ**) **विधि** : सहभागीहरूले तयार पारेका सवालहरूको सूची (मेटाकार्ड) लाई लहरै (देब्रेबाट दाहिनेतर्फ) राख्ने । प्रत्येक सहभागीलाई मकैको दानाहरू दिने र पालैपालो स्तरीकरण गर्न लगाउने । यसको लागि यदि ७ वटा सवालहरू छन् भने प्रत्येक सहभागीले आफूलाई सबैभन्दा महत्वपूर्ण लागेको कार्डका लागि ७ वटा मकै राख्नेछन् भने दोस्रो महत्वपूर्णमा ६ र तेस्रोमा ५ गर्दै क्रमसः मकैका दानाहरू राख्दै जानेछन् । एकजनाले राखेपछि त्यसको तल्लो लहरमा अर्कोले र त्यसपछि अर्कोले राख्दै जानेछन् । सबैले राखेपछि मकैको दानाहरू गनेर प्राथमिकीकरण गरिनेछ ।

डायग्राम १ : अङ्कानुगत स्तरीकरणको उदाहरण

	बाल विवाह	बालश्रम	बाल हिंसा	स्कूल छाड्ने	खान नपुग्ने
क जी	○○○○○	○○	○○○○	○	○○○
ख जी	○○○	○○○○	○○	○	○○○○○
ग जी	○○○○	○○○	○○	○	○○○○○
घ जी	○○○○	○○○	○○	○	○○○○○
	१६	१२	९	५	१०

नोट : समस्या तथा सवालहरूको प्राथमिकीकरणका लागि यी विधिहरूबाहेक अन्य विधि पनि हुन्छन् । यसको लागि सहजकर्ताले अवस्थाअनुसार सहज विधिको प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

- बालबालिकासँग सम्बन्धित प्रत्येक समस्या तथा सवालका कारणहरू र यसले बालबालिकामा, उनीहरूको परिवारमा र सिङ्गो समाजमा (वडामा) पारेको असरबारे छलफल गर्ने । यसको लागि 'वृक्ष चित्र विधि' (वा कारण तथा प्रभाव चित्र विधि)को प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
  वृक्षचित्रको उदाहरण :

डायग्राम २ : बालविवाहका कारण तथा प्रभावहरू

कारणहरू

- अभिभावकमा कानुनी प्रावधानबारे ज्ञान नहुनु
- बालविवाहले पार्ने नकारात्मक असरबारे अभिभावकमा चेतना नहुनु
- मोबाइल फोनको दुरुपयोग हुनु (फोन मार्फत् सम्पर्क भएको व्यक्तिसँग चुपचाप विवाह गर्नु)
- फेसबुक मार्फत् चिनजान भई चुपचाप विवाह गर्नु
- किशोरकिशोरीमा बालविवाहको असरबारे ज्ञान नहुनु
- किशोरकिशोरीले ठीक - वेठीक छुट्याउन नसक्नु

बालविवाह

असरहरू

- पढाई बिग्रने (बिचैमा टुंगिने)
- भविष्य अनिश्चित हुने - किशोरकिशोरीमा भएको क्षमताको उपयोग नहुने
- अभिभावकलाई पिडा हुने
- कम उमेरमा नै गर्भवती हुने र स्वास्थ्यमा समस्या आउन सक्ने
- कमजोर बच्चा जन्मन सक्ने
- आर्थिक समस्या बढेर पारिवारिक कलह हुन सक्ने
- शिघ्र पारपाचुके हुने सम्भावना
- बालविवाह हुने समाजलाई नै नराम्रो मानिने

नोट : वृक्ष चित्र विधि के हो, यस विधिको उद्देश्य के हो र यसलाई कसरी प्रयोग गर्ने भन्नेबारे अनुसूची २ मा व्याख्या गरिएको छ ।

- बालबालिकाका सवालहरूको समाधानको लागि सञ्चालन गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरूबारे छलफल गरी त्यसको सूची तयार पार्ने । सम्भावित क्रियाकलाप अनुसूची १ मा समावेस गरिएको छ ।

(घ) **योजना तर्जुमा**

- योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूबारे छलफल गर्ने (सहभागीहरूलाई सुनाउने) । योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू तलको बाकसमा समावेस गरिएको छ ।
- बालबालिकाका सवालहरूलाई समेटी योजना बनाउने । योजना तर्जुमा अभ्यास समूहमा गर्ने । एकवटा समूहलाई दुई वा तीन वटा सवालहरू (बालबालिकासम्बन्धी सवालहरू) दिई योजना बनाउन लगाउने । प्रत्येक समूहमा सहजकर्ता टोलीको तर्फबाट एकजना सहजकर्ताले सहयोग गर्ने । योजना बनाउनका लागि तलको फारमको प्रयोग गर्ने ।

सवाल : बालविवाह (उदाहरणको लागि)

योजना / क्रियाकलाप	लाभान्वित परिवार/ समूह/क्षेत्र	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित परिणाम (कार्यक्रमको फाईदा)	समुदायको योगदान	अपेक्षित सहयोग
यस कोष्ठमा बाल विवाह नियन्त्रणको लागि गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरू राख्ने	*उक्त क्रियाकलापले कसलाई लक्षित गर्दछ भन्ने कुरा लेख्ने*	*उक्त कार्यक्रम गर्न कुन कुन स्रोतहरू हाल उपलब्ध छ भन्ने लेख्ने*	*उक्त कार्यक्रम सफल भएमा लक्षित वर्ग र सिङ्गो समाजलाई के उपलब्धि हुन्छ भन्नेबारे लेख्ने*	*उक्त कार्यक्रम गर्न सतमुदायको योगदान के हुनुपर्छ भन्ने कुरा लेख्ने*	*उक्त कार्यक्रम गर्न बाहिरबाट के सहयोग चाहिन्छ भन्ने कुरा लेख्ने*

प्रत्येक सवालहरूलाई लक्षित गरी योजना बनाउने । योजना तर्जुमा गर्दा प्रत्येक योजनाले बालअधिकारलाई सुनिश्चित गर्ने कुरालाई ध्यानमा राख्ने । माथिको फारमको कसरी उपयोग गर्ने भन्ने उदाहरण अनुसूची ४ मा समावेस गरिएको छ ।

योजना बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- योजनाले बालबालिकाका सवालहरूलाई लक्षित गर्ने हुनुपर्छ ।
- योजना नेपालको कानुनअनुरुप हुनु पर्दछ - कानुनसँग बाभिने हुनु हुँदैन ।
- योजना सम्बन्धित गाविस (तथा वडा) को सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र भौतिक पूर्वाधारको विकासको लागि उपयुक्त हुनु पर्दछ ।
- योजना समयमा पुरा गर्न सकिने (जति वर्षको लागि बनाइएको छ) हुनुपर्छ ।
- योजना सम्बन्धित गाविसको सामाजिक-सांस्कृतिक परिवेश अनुरुप हुनुपर्छ ।
- योजना अत्यन्तै आर्थिक भार पर्ने हुनु हुँदैन । गाउँमा पुरा गर्न सकिने हुनुपर्छ ।
- योजनाले गाविसको प्राकृतिक वातावरणलाई ह्रास गर्ने हुनु हुँदैन ।
- योजनाले बालअधिकार लक्षित हुनुपर्छ, तर महिला अधिकार, जातजातिको अधिकार, अन्य भाषाभाषी, धर्मावलम्वीहरू लगायत कसैको पनि अधिकारलाई हनन गर्ने हुनु हुँदैन ।

(ङ) **योजनाको समीक्षा**

- समूहले योजना बनाइसकेपछि ‘के-के योजना बन्यो र यी योजनाले बालबालिकाका कुन-कुन सवाललाई सम्वोधन गरेको छ’ भनी समीक्षा गर्ने । यदि सबै सवाललाई सम्बोधन गरेको छैन भने बाँकि योजना तयार पार्ने ।
- तयार पारेको योजनाले बालअधिकारलाई सुनिश्चित (कुन योजनाले कुन अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दछ) गर्छ कि गर्दैन समीक्षा गर्ने ।
- समूहमा योजना तर्जुमा अभ्यास सकिएपछि प्रस्तुतीका लागि तयारी गर्ने ।

भाग ४

गाविसतहमा योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रम र स्वीकृति प्रदान

'**योजना तर्जुमाको १४ चरण**'मा उल्लेख गरिएको सातौँ चरणको कार्यलाई यस भागअन्तर्गत उल्लेख भएअनुसार गर्न सकिन्छ। यस चरणमा वडास्तरमा तयार पारिएका योजनाहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी ती योजनाहरूलाई स्वीकृति प्रदान गर्ने (पास गर्ने) कार्य गरिन्छ। तथापि, यस चरणमा वडातहमा योजना बनाएपछि वडामा बनाइएका योजनाहरूलाई गाविसतहमा समायोजन गरी गाविसस्तरीय योजना निर्माण गर्नु पर्दछ । वडातहमा योजना तर्जुमा गर्दा प्राय वडाका सवालहरूमा मात्र सिमीत हुनेहुँदा सिङ्गो गाविसलाई प्रभाव पार्ने सवालहरू छुट्न पनि सक्छन् । त्यस्तो अवस्थामा ती गाविस स्तरीय सवालबारे छलफल गरी गाविस तहको वैठकमा (यस चरणमा) 'गाविस स्तरीय' योजना बनाउनु पर्ने हुन्छ । समग्रमा गाविसतहमा गरिने योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रमका मूल उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् ः

- वडातहमा तर्जुमा गरिएका योजनाहरू सबै वडाका प्रतिनिधिहरू र गाविसतहका महत्वपूर्ण व्यक्ति तथा संस्थाहरूबीच आदान-प्रदान गर्नु ।
- विभिन्न वडाहरूमा बनेका एकै प्रकारका योजनाहरू छन् भने त्यसलाई गाविस तहको योजनामा समाहित गर्नु ।
- सिङ्गो गाविसलाई नै प्रभाव पार्ने सवालहरूलाई समेटी गाविस तहको योजना बनाउनु ।

- वडातहमा बनेका योजनाहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्नु ।
- गाविसको योजनालाई यस भेलाका सहभागीहरूबीच छलफल गरी स्विकृति प्रदान गर्नु र पारित गर्नु ।

नोट : तर, वडामा तयार पारिएका कुनै पनि योजनालाई गाविस तहको योजना तर्जुमा भेलाले कटौती गर्न पाउने छैन । यो कुरालाई सहजकर्ताले प्रारम्भमा नै बताई नियमको रुपमा लागु गराउनु पर्दछ । हैनभने, विभिन्न पूर्वाग्रहका आधार मा योजनाहरू कटौती हुन सक्छन् ।

४.१ योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रमको पूर्व तयारी

गाविसतहमा योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रम गर्नु अगाडि आवश्यक तयारीहरू गर्नु पर्दछ । योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रम गर्दा आवश्यक पर्ने सामग्रीहरूको तयारी, योजनाबारे छलफल गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू र छलफल गर्दा आउन सक्ने चुनौतीहरू तथा तीनको समाधानको लागि आवश्यक रणनीतिहरूबारे छलफल गर्नु पर्दछ ।

वडातहमा तयार पारिएका योजनाहरूलाई प्राथमिकीकरण गर्नु र आवश्यकता परेमा गाविस तहका केही योजना बनाउनु पर्ने हुँदा यस क्रममा के-कस्ता चुनौतीहरू आउन सक्छन् र ती चुनौतीहरूलाई कसरी सामना गर्ने भन्नेबारे पहिले नै छलफल गरी तयारी गर्नु पर्दछ । गाविसतहमा योजना पास गर्दा राजनीतिक व्यक्तित्वहरू लगायत अन्य शक्तिशाली व्यक्तिहरूको सहभागिता हुनेहुँदा विभिन्न दलबीच राजनैतिक टकराव हुनसक्छ । विभिन्न व्यक्तिहरूको विचार बाझिन सक्छ र कसैले पनि आफ्नो अडान नछाड्ने अवस्था देखिन सक्छ । यसबारे तयारीका क्रममा सहजकर्ताहरूबीच पर्याप्त अभ्यास हुनु पर्दछ । योजनाबारे छलफलका क्रममा निम्न चुनौतीहरू आउन सक्छन् :

- योजनाहरूबारे छलफल गरी त्यसको प्राथमिकीकरण गर्ने क्रममा केही शक्तिशाली व्यक्तिको विचार हावि हुनसक्छ ।

- योजना तर्जुमा तथा पास गर्ने कार्य भावनात्मक तथा अनुमानका आधारमा हुनु हुँदैन । यस क्रममा सहजकर्ताले आवश्यक प्रश्न सहित छलफल गराई वस्तुगत योजना पारित गराउनका लागि सहजीकरण गर्नु पर्दछ ।

- विभिन्न राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरूले आफ्नो राजनैतिक दलगत अवधारणाअनुसार योजना अघि सार्ने अवस्था आउन सक्छ ।

यी चुनौतीहरूलाई निराकरण गर्न निम्न रणनीतिहरूको उपयोग गर्न सकिन्छ :

- छलफल प्रारम्भ हुनु अगाडि 'के गर्नु हुन्छ - के गर्नु हुँदैन' भन्ने आचारसंहिता बनाउने । यस सूचीमा 'अरुको विचारमा असहमती जनाउन पाइन्छ तर अरुको विचार काट्न पाईदैन' भन्ने जस्ता बुँदा समावेस गर्न सकिएमा शक्तिशाली व्यक्तिको विचार मात्र हावि हुन पाउँदैन ।

- पर्याप्त तथ्याङ्क तथा आवश्यक अन्य सूचनाहरूको सङ्कलन गर्न सकिएमा भावनात्मकरूपमा नभई वस्तुगत आधारमा योजना बन्न सक्दछ ।

- सबै सहभागीहरूलाई एकै स्थानमा राखेर योजना बनाउँदा वा छलफल गर्दा राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू (जो तुलनात्मक रुपमा बढी शक्तिशाली हुन्छन्) को विचारअनुसार निर्णय हुन सक्छ । सहभागीहरूलाई सानो समूहहरूमा विभाजन गरी छलफल गर्दा सबैको विचार अनुसार योजना बनाउन सकिन्छ । यसो गर्दा राजनीतिक दलका प्रतिनिधि र अन्य शक्तिशाली व्यक्तिहरूको एक समूह, पुरुषहरूको एक समूह, महिलाहरूको एक समूह र बालबालिकाको एक समूह बनाउन सकिन्छ ।

४.२ योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रमका सहभागीहरू

गाविसतहमा योजनाबारे छलफल गरी पारित गर्नका लागि तर्जुमा अभ्यास गर्दा यसका सहभागीहरू को हुन्छन् भन्ने प्रश्न महत्वपूर्ण छ । बालबालिका, गाविसका आधिकारिक व्यक्तित्वहरू, स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरू, शिक्षक तथा वुद्धिजीविहरू, सबै जातजाति, भाषाभाषि, धर्मावलम्वी र विभिन्न राजनैतिक दलका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता हुनु जरुरी छ । समग्रमा योजना तर्जुमा अभ्यासका सहभागीहरू निम्नानुसार हुनेछन् :

क. गाविस अध्यक्ष

ख. प्रत्येक वडाका वडा अध्यक्षहरू (हालको परिप्रेक्ष्यमा वडा नागरिक मञ्चका संयोजकहरू)

ग. प्रत्येक वडाबाट बालबालिका, महिला, दलित, जनजातिका प्रतिनिधिहरू (५/६ जना)

घ. स्थानीय संघसंस्थाका प्रतिनिधि : आमा/महिला समूह, सहकारी संस्था, युवा क्लव, आदि ।

ङ. बालक्लव र बालसञ्जालका प्रतिनिधिहरू

च. गाविसमा कार्यरत गैह्रसरकारी संस्थाका प्रतिनिधिहरू

छ. विद्यालयका प्रतिनिधिहरू (शिक्षक तथा व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू)

ज. राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू

झ. अन्य महत्वपूर्ण सामाजिक व्यक्तित्वहरू

४.३ योजना प्राथमिकीकरण कार्यक्रम प्रक्रिया

छलफल कार्यक्रमको लागि निम्न प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ :

परिचय तथा उद्देश्य

- सभाध्यक्षको चयन गर्ने
- अतिथिहरूलाई आशन ग्रहण गराउने
- स्वागत मन्तव्य दिने
- सहभागीहरूबीच परिचय आदान-प्रदान गर्ने : नाम, ठेगाना, आफूले प्रतिनिधित्व गर्ने संस्था र आफ्नो जिम्मेवारी बताउन लगाउने
- छलफल कार्यक्रमको उद्देश्य बताउने यस अघि वडामा कसरी योजना बनाइयो भन्नेबारे स्पष्ट पार्ने

↓

वडागत योजना तर्जुमाको प्रस्तुती

- यस अघि वडातहमा तयार पारिएका योजनाहरू क्रमसः बताउने - यस अभ्यासका सबै सहभागीहरूले कुन वडाले कुन-कुन योजना बनाएको छ भन्नेबारे जान्नु जरुरी हुन्छ
- प्रस्तुतीपश्चात् यदि कुनै कुरा अस्पष्ट भएको छ भने त्यसलाई स्पष्ट पार्ने

↓

तर्जुमा गरिएका योजनामाथि छलफल

- वडातहमा तर्जुमा गरिएका योजनाहरूको प्रस्तुतीपश्चात् छलफल गर्ने
- यदि कुनै सहभागीको केही जिज्ञासा भएमा त्यसलाई स्पष्ट पार्ने
- कुनै पनि योजना कानुनी रुपमा बाझिने खालका छन् भने त्यसमाथि छलफल गरी मिलाउने
- तयार पारिएका योजनाहरू कार्यान्वयन भएपश्चात् ‘ बालबालिकाको अवस्थामा कस्तो परिवर्तन आउनेछ’ वा ‘ बालअधिकार सुनिश्चित हुन्छ कि हुँदैन’ भन्नेबारे छलफल गर्ने

↓

योजनाहरूको प्राथमिकीकरण

- वडातहमा तयार पारिएका योजनाहरूको सूची बनाउने - एक मेटाकार्डमा एक योजना लेखी सूची बनाउँदा उपयुक्त हुन्छ, वडागत रुपमा योजना दोहोरिएका छन् भने एक मेटाकार्डमा मात्र लेख्नु पर्दछ, दोहोऱ्याएर लेख्नु हुँदैन
- लेखिएका मेटाकार्डलाई बोर्डमा (वा स्थान पर्याप्त छ भने भुइँमा पनि राख्न सकिन्छ) देब्रेबाट दाहिने तर्फ लहरै राख्ने र स्तरीकरण गर्ने
- ती योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्ने - प्राथमिकीकरण गर्दा "जोडागत स्तरीकरण विधि" वा बुँदा ३.४ को 'ग' मा उल्लेख गरिएका विधिहरू (छलफल विधि, भोटिङ विधि, अंकानुगत स्तरिकण विधि) को प्रयोग गर्न सकिन्छ। (जोडागत स्तरीकरण विधिबारे अनुसूची ३ मा व्याख्या गरिएको छ)

योजना पारित तथा विस्तृत कार्यान्वयन योजना निर्माण

- योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिसकेपछि सहजकर्ताले त्यसको परिणाम सुनाउने
- वैठकमा उपस्थित सबै सहभागीहरूको स्विकृतिमा योजना पारित गर्ने
- विस्तृत कार्यान्वयन योजना निर्माण (अनुसूची ५ मा उल्लेख छ)

प्रतिवद्धतासहितको मन्तव्य र समापन

- योजना प्रस्तुतीपश्चात सहभागीहरूको मन्तव्य
- मन्तव्य राख्दा सबैलाई तर्जुमा गरिएको योजना कार्यान्वयनका लागि प्रतिबद्धता पनि व्यक्त गर्न लगाउने (प्रत्येक सहभागीले यसको लागि आफूले के गर्न सक्छन् भन्न लगाउने)
- योजनाको कार्यान्वयन कसरी गर्ने भन्नेबारे बताउने
- सबैलाई धन्यवाद दिई कार्यक्रमको समापन गर्ने

भाग ५

योजना तर्जुमा अभ्यासको सहजीकरण

५.१ सहजीकरण

सहजीकरण शब्दले "कुनै पनि कार्य सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न सहयोग गर्ने" भन्ने बुझाउँछ । सामाजिक विकासका सन्दर्भमा स्थानीय समुदायलाई उनीहरूको सामाजिक विकास कार्यमा अग्रसर गराउँदै उक्त कार्यको सफल कार्यान्वयनको लागि सहयोग गर्ने कार्यलाई नै सहजीकरणको रुपमा व्याख्या गर्ने गरिन्छ । साथै, सहयोग गर्नु पर्ने विषयवस्तुसँग सम्बन्धित जानकार वा उक्त विषयवस्तुबारे ज्ञान र सीप भएको व्यक्ति वा संस्थाले सहजकर्ताको भूमिका खेल्दछन् ।

बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा अभ्यासलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट अगाडि बढाउन सहयोगीको भूमिका खेल्ने व्यक्ति तथा संस्थालाई नै सहजकर्ता वा सहजीकरण गर्ने संस्थाका रुपमा बुझिन्छ । विशेषगरी, योजना तर्जुमा प्रक्रियाको नेतृत्व लिने गाउँ विकास समिति र यसका लागि सहयोग गर्ने निकाय नै मूल सहजकर्ता हुन् ।

५.२ सहजकर्ताको भूमिका

बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा अभ्यासको सफल कार्यान्वयनको लागि सबै साझेदारहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । समुदायमा प्रत्यक्ष सहजीकरण गर्ने स्थानीय निकाय र यसका पदाधिकारीहरूले योजना तर्जुमा

प्रक्रियामा निम्न भूमिका खेल्नुपर्ने हुन्छ :

- गाविसका (सबै वडाका) सम्पूर्ण नागरिकहरूलाई बालअधिकार अवधारणाबारे जानकारी दिने । मुलतः यस सम्बन्धमा बालअधिकार के हो, यसको महत्व किन छ, बालअधिकार कसरी सुनिश्चित गर्ने, योजना तर्जुमा के हो, यो कसरी गर्ने, बालअधिकार सुनिश्चित गर्न कसरी योजना बनाउने जस्ता कुराहरूबारे सचेत गराउनु पर्दछ ।

- स्थानीय नागरिकहरूलाई योजना तर्जुमाका सम्पूर्ण चरणहरूमा सक्रिय रुपमा सहभागी हुनका लागि उत्प्रेरित गर्नुका साथै परिचालन गर्नु पर्दछ ।

- योजना तर्जुमा अभ्यास गर्दा आइपर्ने चुनौतीहरूको पहिचान गरी त्यसको सही समाधानको लागि सहयोग गर्नु पर्दछ ।

समाज गतिशिल हुन्छ । हाम्रो समाज विविधताले भरिएको छ । १०० भन्दा बढी जातजाति छन् भने १०० भन्दा बढी नै भाषा बोलिन्छन् । भौगोलिक परिस्थिति फरक छ, सांस्कृतिक परिवेशमा भिन्नता छ र जीवनशैलीमा विविधता छ । यस्तो अवस्थामा यस पुस्तिकामा उल्लेख गरिएका कुराहरूलाई हुवहु अनुशरण गर्नु हुँदैन । जुन समाजमा यसको उपयोग गर्ने हो त्यहाँको परिस्थिति अनुसार केही हेरफेर र थपघट गर्नु पर्दछ । यसबारे सहजकर्ताले स्थिति हेरी निर्णय गर्नु पर्दछ ।

अनुसूची

अनुसूची १ : बालबालिकाका समस्या तथा सवाल र समाधानका लागि प्रस्तावित क्रियाकलापहरू

बालबालिकाका सवालहरू -	सम्भावित क्रियाकलापहरू
(१) बालविवाह	• कानुनी शिक्षा सहित अभिमूखीकरण • व्यापक सन्देश प्रवाह • धर्मगुरु, शिक्षक, चिकित्सक र सुरक्षाकर्मी तथा ज्योतिष परिचालन • प्रहरीमा मिलाउने प्रवृत्ति अन्त्य गर्ने • बालविवाह गर्ने व्यक्ति र अभिभावकलाई सामाजिक मूल्याङ्कन गर्ने • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • विद्यालयमा किशोरकिशोरी लक्षित नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • आफ्नो भविष्यको लक्ष्य, उद्देश्य निर्धारणसम्बन्धी शैक्षिक क्रियाकलाप गर्ने • सामाजिक सञ्जालको सही प्रयोग सम्बन्धी शिक्षा दिने • यस विषयवस्तु माथि सार्वजनिक सुनुवाई, सम्बाद, अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
(२) बालश्रम	• बालश्रमको अवस्था अनुगमन • सम्बन्धित निकायमा कारवाहीका लागि उजुरी हाल्ने • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • बालश्रम सम्बन्धी कानुनी शिक्षा • सामाजिक तथा कानुनी दवाब • सञ्चार माध्यमको प्रयोग • जनचेतना अभिवृद्धि • अभिभावक शिक्षाका साथै जीविकोपार्जनसम्बन्धी कार्यक्रम
(३) गर्भपतन	• स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • कानुनी शिक्षा • अभिभावक शिक्षा : छोरा र छोरीबीच भेदभावको न्यूनीकरण • सम्बन्धित निकायमा कारवाहीका लागि उजुरी हाल्ने • अनिच्छित गर्भ रोक्न परिवार नियोजन कार्यक्रम

(४) एचआईभी / एड्स प्रभावित बालबालिका	• सचेतना कार्यक्रम र स्वास्थ्यकर्मी मार्फत् प्रचार-प्रसार • विद्यालयमा नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • कानुनी शिक्षा • निशुल्क उपचार व्यवस्था • विभिन्न क्याम्प सञ्चालन : सामाजिक घृणा न्यूनीकरण
(५) बालबालिका परित्याग गर्ने	• सचेतना र प्रचार प्रसार • स्थानीय निकाय र अधिकारका लागि संजालहरू मार्फत् सामाजिक सुरक्षा अभियान सञ्चालन • बालबालिका परित्यागको अवस्था अनुगमन • सक्षम निकायमा कारवाहीका लागि उजुरी हाल्ने र कानूनी कारवाही अभियान थाल्ने • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • विद्यालयमा नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • सामाजिक तथा कानुनी दवाब
(६) बालयौन दुर्व्यवहार	• कानुनी शिक्षा • सञ्चार माध्यमको परिचालन • मोबाइल म्यासेज • कानूनी कारवाहीका लागि उजुरी हाल्ने • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • विद्यालयमा नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • उजूरी पेटिका स्थापना गर्ने • जनचेतनामूलक क्रियाकलाप सञ्चालन
(७) बालभेदभाव	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • विद्यालयमा नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • कानुनी शिक्षा

(८) खोप	• खोप केन्द्रको निर्माण गर्ने • खोपका वारेमा व्यापक प्रचार प्रसार गर्ने • विद्यालय भर्नामा खोप प्रमाणपत्र अनिवार्य गर्ने • जोखिममा रहेका बालबालिकालाई खोप केन्द्रमा ल्याउने
(९) कुपोषण	• खानपानसम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • जीविकोपार्जन कार्यक्रम सञ्चालन • पकवान (सही तारिकाले) तालिम
(१०) अपाङ्गता (शारीरिक र मानसिक)	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • अपांगता भएका तथा जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण गर्ने • विशेष समाहित शिक्षा लागू गर्ने • सहयोग सामग्री उपलव्ध गराउने • अपांगतामैत्री वातावरण (घर, विद्यालय, बाटोघाटो)को निर्माण
(११) विद्यालय छाड्ने	• राष्ट्रियतहबाट नै अनिवार्य शिक्षानीति लागु गराउन पैरवी • सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार : बालक्लव तथा सञ्जालको परिचालन • ड्रप आउटका कारण सहित जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान गर्ने र आवश्यकता सम्वोधन गर्ने • छात्रवृत्ति कार्यक्रम • जीविकोपार्जन कार्यक्रम सञ्चालन (गरिवीको कारण विद्यालय छाड्नेहरूका लागि)
(१२) स्कुल बुलिङ	• आचारसंहिताको निर्माण तथा कार्यान्वयन • शिक्षक र बालक्लवले नियमित निगरानी गर्ने • विद्यालयमा अनुशिक्षण गर्ने • मनोसामाजिक परामर्श सेवा सञ्चालन • बालविकास र यसको महत्वबारे समुदायमा अभिमुखीकरण
(१३) बालगृहमा सिफारिस गर्ने (अभिभावक हुँदाहुँदै पनि)	• आफन्तहरूको खोजी गर्ने र पुर्नस्थापना गर्ने • सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोगी निकायको पहिचान र प्रमाणीकरण • बालगृहमा राखी उचित शिक्षादिक्षा दिने

(१४) ओसारपसार तथा बेचविखन	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिम अवस्थाबारे पूर्व सावधानी अपनाउने • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • संस्थागत रुपमा सूचना सङ्कलन • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • सम्बन्धित निकायमा उजुरी हाल्ने • कानुनी शिक्षा दिने
(१५) लागूपदार्थ दूर्व्यसनी	• लागू पदार्थमा लाग्ने जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • संस्थागत रुपमा सूचना सङ्कलन • लक्षित समूहका लागि सचेतना कार्यक्रम र परामर्श दिने • कानुनी व्यवस्था र सजायको व्यवस्था • सचेतना कार्यक्रम : बेफाईदा र असरबारे जानकारी • अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन • सञ्चार माध्यमको उपयोग
(१६) जन्मदर्ता/पहिचान	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • गाविस र नगरपालिकामा वडास्तरसम्म अभियानको थालनीमा सहयोग • विद्यालय र अन्य सेवा लिन जन्म दर्ता अनिवार्य गर्ने • अनिवार्य जन्मद्दर्ताको व्यवस्था
(१६) इन्टरनेट सुविधाको दुरुपयोग	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • कानूनी व्यवस्था गर्ने
(१७) बालन्याय (कानुनी विवादमा परेका बालबालिका)	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • विद्यालयमा नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने • मनोसामाजिक परामर्श कार्यक्रम
(१८) आत्महत्या	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • मनोसामाजिक परामर्श • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण

(१९) विपद्मा बालबालिका	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कोषको व्यवस्था • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण • बालक्लव तथा सञ्जालको परिचालन
(२०) बालबालिकाको दुरुपयोग (लागूपदार्थको ओसार पसार, सामान तस्करी, अपराधमा सङ्लग्नता, राजनीतिक कार्यक्रममा सङ्लग्नता, मानव साङ्लो)	• सचेतनाका लागि अभिमूखीकरण • संचार माध्यममा सन्देश प्रवाह • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान गरी सुरक्षा जांच प्रभावकारी वनाउने विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • विद्यालयमा नियमित अनुशिक्षण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्न • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • कानुनी शिक्षा
(२१) डिप्रेसन	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • मनोसामाजिक परामर्श • यस्तो जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान
(२२)परम्परागतहानिकारक अभ्यासहरू (बली, देउकी, छाउपडी, झुमा, दाइजो आदि)	• संचार माध्यमको परिचालन • सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण
(२३) सडक बालबालिका	• सडक बालबालिकाको पहिचान तथा तत्कालीन आवश्यकता पहिचान • पारिवारिक पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन • संचार माध्यम परिचालन • जीविकोपार्जन कार्यक्रम : गरिवी न्यूनिकरणका लागि
(२४) जवरजस्ती / प्रलोभनमा धर्म परिवर्तन	• प्रचार प्रसारका लागि संचार माध्यम परिचालन • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • कानुनी शिक्षा • कडा कानुन निर्माणको लागि पैरवी • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने

(२५) सडक दुर्घटनामा बालबालिका	• बालबालिकाका लागि निशुल्क उपचारको व्यवस्था • संचार माध्यम परिचालन • बालमैत्री सडक निर्माणको लागि पैरवी • सडकको प्रयोगबारे विद्यालय र समुदायमा नियमित अभिमुखीकरण • चालकहरूलाई अभिमूखीकरण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने
(२६) विद्यालयहरूमा छात्रामैत्री शौचालय	• मौजूदा शौचालय सुधार : छात्र र छात्राको लागि छुट्टाछुट्टै शौचालयको व्यवस्था • सहयोग प्रणाली र अनुदान वितरणमा छात्रामैत्री शौचालयका लागि वकालत तथा सहजीकरण • योजना तर्जुमामा वाल सहभागिताको सुनिश्चितता
(२७) मास हिस्टेरिया	• मनोसामाजिक परामर्श सेवा सहित सचेतना कार्यक्रम • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • समुदायलाई विषयवस्तुबारे अभिमूखीकरण
(२८) गरिवीमा बालबालिका	• गरिव परिवारको पहिचान • जीविकोपार्जन कार्यक्रम सञ्चालन • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • सीपमूलक तालिम
(२९) अव्यवस्थित बसाइसराइँ	• स्थानीय स्तरमा कारण पत्ता लगाई समाधानको लागि विभिन्नतहमा छलफल • यस समस्याले बालबालिकामा पार्ने नकारात्मक असरबारे समुदायलाई अभिमुखीकरण • गाउँ तथा नगर विकास योजनामा वस्ती संरचना परिवर्तन विकासको खण्ड राख्ने
(३०) बालसंवेदनशील अभिभावक शिक्षा नहुनु	• अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया • सूचना तथा सन्देश प्रवाह • सचेतना कार्यक्रम • समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • अभिभावक शिक्षा सञ्चालन

(३१) व्यवसायिक बालयौन शोषण	• विद्‌यार्थी र अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया • सूचना तथा सन्देश प्रवाह • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • निगरानी केन्द्र स्थापना • संचार माध्यम परिचालन • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्‌यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण • जीविकोपार्जन कार्यक्रम सञ्चालन • कानुनी शिक्षा • सचेतना कार्यक्रम : यसका विविध असरबारे
(३२) शारीरिक तथा मानसिक दण्डसजाय	• शिक्षक र विद्‌यार्थीबीच अन्तरक्रिया • जोखिममा रहेका बालबालिका र अवस्थाको पहिचान • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्‌यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण • सचेतना कार्यक्रम • सूचना तथा सन्देश प्रवाह • कानुनी शिक्षा
(३३) बालआवाज सुनुवाई नहुनु	• स्थानीय निकायका संरचना र वाल संजाल क्रियाशील वनाउने • बाल सवालसँग सम्बन्धित प्रत्येक निकायमा अर्थपूर्ण बाल सहभागिताको सुनिश्चितता • बालक्लव र सञ्जालको प्रभावकारी सञ्चालन • बालबालिकाको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम
(३४) अशिक्षा (शिक्षाबाट वञ्चित)	• समुदायमा अन्तरक्रिया • शिक्षाबाट वञ्चित बालबालिकाको पहिचान • जीविकोपार्जन कार्यक्रम सञ्चालन • शिक्षाको गुणस्तरमा वृद्धि
(३५) खाद्य असुरक्षा	• खाद्य गुणस्तरबारे सचेतना कार्यक्रम • विद्यालयमा विषयवस्तुबारे पठनपाठन व्यवस्था • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • स्थान (समुदाय) उपयुक्त फलफूल तथा तरकारी खेती
(३६) सामाजिक असुरक्षा	• सचेतनाका लागि सूचना प्रवाह तथा प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • हिंसा निगरानी प्रणाली स्थापना गर्ने

(३७) जोखिमपूर्ण विद्यालय यात्रा (तुइन, कुविण्डो, ट्यूव, घिर्नी आदिको प्रयोग)	• जोखिममा रहेका बालबालिका र स्थानको पहिचान • भौतिक निर्माण (पुल, बाटो, आदि) • जोखिमरहित यात्रा प्रक्रियाबारे बालबालिकालाई अभिमूखीकरण
(३८) जादू, सर्कसमा बालबालिकाको प्रयोग	• सचेतना कार्यक्रम र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • वेचविखनको दुरुपयोगको जोखिमबारे सामाजिक र सुरक्षा निकायको उच्च निगरानी • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण • कानुनी शिक्षा (साथै, कडा कानुन निर्माणको लागि पैरवी)
(३९) बहुविवाह	• सामाजिक वहिष्कार अभियानको थालनी • सामाजिक आचारसंहिता निर्माण • संचार माध्यम परिचालन • महिला र बाल संजाल परिचालन • सूचना सङ्कलन र कानूनी कारवाही • कानुनी शिक्षा
(४०) घरमूली बालबालिका (अभिभावक नहुँदा घरमूली हुन बाध्य)	• जोखिममा रहेकाको पहिचान र प्रचार प्रसार • स्थानीय निकायवाट जीविकोपार्जनमा सहयोग • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण
(४१) पारिवारिक बिग्रहका कारण बालबालिका जोखिममा	• अभिभावक शिक्षा • जोखिममा रहेका बालबालिका तथा त्यस्ता परिवारको पहिचान • सहयोग प्रणालीको ध्यानाकर्षण • जीविकोपार्जन कार्यक्रममा सहयोग
(४२) बालहिंसा	• सचेतनाका लागि सन्देश प्रवाह र प्रचार प्रसार • जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण • मोवाईल कार्यक्रम (निरन्तर सन्देश प्रवाह) • सम्बन्धित निकायमा उजुरी हाल्ने
(४३) जंक फुडको प्रयोग	• सचेतनाका लागि सन्देश प्रवाह र प्रचार प्रसार • विद्यालय र समुदायमा आचारसंहिता निर्माण • स्थानीय पाठ्यक्रममा विषयवस्तुको समायोजन गरी शिक्षण सिकाई गर्ने

अनुसूची २ : सहभागितामूलक विधि – वृक्ष चित्र विधिको परिचय

समुदायमा विद्यमान समस्या तथा सवालहरू के के छन्, ती समस्या तथा सवालहरूका कारणहरू के-के हुन् र ती समस्याहरूले समुदायमा वा त्यहाँका वासिन्दाहरूमा के कस्ता प्रभाव पारेका छन् भनी सहभागीमूलक रुपमा छलफल चलाउनु नै यो विधिको प्रमुख उद्देश्य हो । यहाँ बालबालिकासम्बन्धी समस्याहरू के-के छन् र ती समस्याहरूको कारण के-के हुन् भनी छलफल गरी सूचना सङ्कलन गरिनेछ । साथै, ती समस्याहरूले समाजमा पारेको समग्र प्रभावबारे पनि विश्लेषण गरिनेछ । यस प्रक्रियाले समस्याका कारण र प्रभावबारे जानकारी प्राप्त हुने मात्र नभई अभ्यासका सहभागीहरू स्वयम्ले आफ्नो अवस्थालाई नजिकबाट नियाल्न पाउने हुँदा “ओहो ! यस्तो पो रहेछ” भनेर महसुस गर्ने अवस्थाको पनि सिर्जना गर्दछ ।

यस विधिले छलफल चलाउनु पर्ने सूचनाहरू :

- सहभागीहरूको विचारमा समुदायमा बालबालिकासम्बन्धी समस्याहरू के-के छन् ?
- ती समस्याहरूका कारणहरू के होलान् ?
- कारणहरूबारे छलफल गर्दा कारणहरूबीच एकआपसमा सम्बन्ध पनि हेर्ने ।
- ती समस्याहरूले के कस्ता असर पारेका छन् ?
- समस्याहरूले बालबालिका, परिवार तथा समाजमा समग्र प्रभाव कस्तो पारेको छ ?

प्रयोग प्रक्रिया :

- सर्वप्रथम के विषयमा छलफल गर्न खोजिएको हो भन्ने स्पष्ट पार्ने ।
- बालबालिकासम्बन्धी समस्याहरू के-के छन् छलफल गरी त्यसको सूची तयार पार्ने ।

- मिल्दाजुल्दा समस्याहरू छन् भने एकै स्थानमा राखेर छलफल गर्न सकिन्छ, हैनभने एकपटकमा एकवटा समस्यालाई लिएर छलफल गर्नु पर्दछ ।
- एउटा समस्यालाई कागजको बीचमा गोलाकार बनाएर भित्र राख्ने ।
- गोलाकारको देब्रे तर्फको भागलाई 'समस्याको कारण क्षेत्र' बनाई उक्त समस्याका कारणहरू के हुन् सोध्ने र देब्रे तर्फ लेख्दै जाने । कारण र त्यसको पनि कारण (उप कारण) र त्यसको पनि कारण छ भने क्रमैसँग लेख्दै जाने ।
- कारणको छलफल सकिसकेपछि समस्याको दाहिने तर्फको भागलाई समस्याको प्रभाव क्षेत्र बनाउने । र, त्यो समस्याले के कस्ता प्रभावहरू पारेको छ सोधी लेख्दै जाने । यसलाई प्रभावको पनि प्रभाव र त्यसको पनि प्रभावलाई क्रमैसँग लेख्दै जाने ।
- विधिको अभ्यास सकिएपछि छलफल गरिएका सूचनाहरू सहभागीहरूलाई सुनाउने र केही सच्याउनु पर्ने छ भने सोध्ने र सच्याउने ।

अनुसूची ३ : जोडागत स्तरीकरण विधि

यो विधि कुनै पनि विषयवस्तुबारे समुदायको (यस पुस्तिकामा गाविसमा तर्जुमा गरिएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्न) प्राथमिकता के छ थाहा पाउनको लागि प्रयोग गरिन्छ । उदाहरणको लागि प्रत्येक वडामा योजना तर्जुमा गरिसकेपछि कुनकुन योजनालाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ र त्यसको कारण के हो भन्नेबारे सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको विचारअनुरुप निर्क्योल गर्नका लागि यस विधिको उपयोग गर्न सकिन्छ ।

प्रयोग प्रक्रिया :

- जोडागत स्तरीकरण विधिको प्रयोग कुन विषयका लागि भन्ने तय गर्ने ।
- समूहलाई यस अभ्यासको उद्देश्य र प्रक्रियाबारे स्पष्ट पार्ने । कहिलेकाहीँ समूहले प्रयोगका सवालमा केही नवीन धारणा दिन्छन् । सो अवस्थामा समूहको अनुसार गर्ने ।
- तर्जुमा गरिएका योजनाहरूलाई देब्रेबाट दाहिन तर्फ लेख्दै जाने (वा सोहीअनुरुप मेटाकार्डहरू क्रमैसँग राख्दै जाने ।
- त्यस्तै, सोही योजनाहरूलाई कागज (वा बोर्ड) को देब्रेतर्फ माथिदेखि तल लेख्दै जाने (वा कार्डहरूलाई राख्दै जाने) ।
- त्यसपछि क्रमैसँग एकलाई अर्कोसँग तुलना गर्दै जाने ।
- तुलना भई त्यसको परिणाम निस्केपछि सो परिणामबारे समूहसँग छलफल गर्ने ।
- दोश्रो चरणमा प्राथमिकतामा पर्नुका आधारहरूबारे पुनः छलफल गर्ने ।
- अन्त्यमा छलफलबाट निस्केका सम्पूर्ण कुराहरू समूहलाई बताउने र छलफल गर्ने । यो क्रममा समूहले कुनै सूचनालाई सच्याउन चाहेमा त्यसलाई मिलाउने ।

उदाहरण : बालबालिकाका सवालहरूको प्राथमिकीकरण

	बालश्रम	बाल विवाह	बाल हिंसा	विद्यालय छाड्ने (ड्रप आउट)	खान नपुग्ने
बालश्रम	×	बालविवाह	बालहिंसा	बालश्रम	खान नपुग्ने
बाल विवाह	×	×	बालहिंसा	बालविवाह	खान नपुग्ने
बाल हिंसा	×	×	×	बालहिंसा	खान नपुग्ने
विद्यालय छाड्ने (ड्रप आउट)	×	×	×	×	खान नपुग्ने
खान नपुग्ने	×	×	×	×	×
	२	३	४	१	५
	चौथो प्राथमिकता	तेस्रो प्राथमिकता	दोस्रो प्राथमिकता	पाँचौँ प्राथमिकता	पहिलो प्राथमिकता

अनुसूची ४ : योजना तर्जुमा अभ्यास फारमको प्रयोग उदाहरण

क्र.सं.	योजना/कार्यक्रम	लक्षित परिवार/समूह/वर्ग	उपलब्ध पूर्वाधारहरू	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमले के फाइदा गर्दछ)	समुदायको जिम्मेवारी	बाहिरबाट अपेक्षित सहयोग
१.	**बालविवाहको समस्या** क. सचेतना बढाउने ख. किशोरकिशोरीबीच छलफल चलाउने ग. सामाजिक सञ्जालमार्फत् सूचना प्रवाह गर्ने घ. मोवाईलको प्रयोगबारे विद्यालयमा आचारसंहिता बनाउने ङ. कानुनी शिक्षा दिने	वडाका सबै किशोरकिशोरीहरू अभिभावकहरू	• बालक्लव र बालसञ्जाल छन्, जसलाई उपयोग गर्न सकिन्छ • बाल विवाह भएको सङ्ख्या र यसका कारण तथा प्रभावबारे गरिएको अध्ययनको प्रतिवेदन छ - असरबारे बुझाउन सजिलो हुन्छ • बालबालिकासँग सम्बन्धित सवालमा कार्य गर्ने स्थानीय संघसंस्थाहरू छन् • चिन्तित अभिभावकहरू छन्, बाल विवाह रोक्न सक्रिय हुन चाहन्छन्	• किशोरकिशोरीको चौतर्फी विकासमा सहयोग पुग्छ • उनीहरूको स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार आउँछ • कानुनको पालना हुन्छ • सक्षम युवाशक्ति तयार हुन्छ	• कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न गाविसलाई सहयोग गर्ने • अभिभावकले आफ्ना केटाकेटीको क्रियाकलापको निगरानी गर्ने • विद्यालयमा निरन्तर गई शिक्षकसँग छलफल गर्ने	• संघसंस्थाको साझेदारिता • गोष्ठी, तालिम कार्यक्रममा आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग • आवश्यक सूचना उपलब्ध गराइदिने

अनुसूची ५ : विस्तृत कार्यान्वयन योजना

योजना तर्जुमा गरिसकेपछि ती योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि विस्तृत कार्यक्रम कार्यान्वयन योजना तयार पारिन्छ । सामान्यतया कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि बजेट निधो भइसकेपछि मात्र विस्तृत कार्यान्वयन योजना तयार पारिन्छ। बजेट निधो नभई यो तयार पारिएमा यदि कुनै कारण कार्यक्रम कार्यान्वयन नहुने स्थिति आएमा यसले समुदायमा नकारात्मक असर पार्दछ ।

विस्तृत कार्यान्वयन योजनामा मुलतः कुन क्रियाकलाप कहाँ गर्ने, कार्यान्वयन प्रक्रियाको संयोजन कसले गर्ने (वा कसको जिम्मेवारी), कस्तो स्रोत र सामग्रीको आवश्यकता पर्दछ, अनुमानित बजेट कति लाग्छ, कस्ता चुनौतीहरू आउन सक्छन् र त्यसको समाधानका लागि रणनीति कस्तो हुनसक्छ भन्ने कुराहरू समावेस गरिन्छन् । विस्तृत कार्यान्वयन योजना तयार पार्न तलको फारमको उपयोग गर्न सकिन्छ :

क्रियाकलाप/प्रक्रिया	स्थान (कहाँ गर्ने)	समयावधि (कहिले गर्ने)	जिम्मेवार व्यक्ति/समूह (कसले गर्ने)	आवश्यक सामग्री र अनुमानित बजेट	सम्भावित चुनौती	चुनौती समाधानका उपायहरू

अनुसूची ६ : भकिम्ली गाविसको बालअधिकारमा आधारित योजना

'बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा'का लागि सहयोगी पुस्तिका तयार पारिसकेपछि उक्त पुस्तिकामा उल्लेख गरिएअनुरुप योजना तर्जुमा सम्भव हुन्छकि हुँदैन भन्ने परिक्षण गर्नका लागि म्याग्दी जिल्लाको भकिम्ली गाविसमा पूर्व-परिक्षण अभ्यास (प्रि-टेस्ट) गरिएको थियो । उक्त अभ्यासका क्रममा सर्वप्रथम म्याग्दीको बेनीमा २ दिने अनुशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गरी त्यसपछिको २ दिन भकिम्लीमा व्यवहारिक अभ्यास गरिएको थियो । सहयोगी पुस्तिकाको पूर्व-परिक्षण कार्यक्रममा निम्नानुसार व्यक्तिहरूको सहभागिता रहेको थियो :

क्र.सं.	नाम	जिम्मेवारी	जिल्ला
१	मिठु आचार्य	बालअधिकार अधिकृत	म्याग्दी
२	सञ्जिव महतो	बालअधिकार अधिकृत	धनुषा
३	केआर विजय दाहाल	बालअधिकार अधिकृत	सिन्धुली
४	पदम भण्डारी	सूचना अधिकृत, जिविस	म्याग्दी
५	शिव शर्मा	गाविस सचिव, भकिम्ली	म्याग्दी
६	हिरा बहादुर थापा	संयोजक, गाबासंस, ज्यामरुककोट	म्याग्दी
७	रत्न बहादुर जिसी	अध्यक्ष, गाबासंस, भकिम्ली	म्याग्दी
८	भरत चौधरी	सामाजिक परिचालक, वल्हागोठ	धनुषा
९	शंकर नारायण झा	गाविस सचिव, वल्हागोठ	धनुषा
१०	स्वरुपलाल फनेत	अध्यक्ष, गाबासंस, हर्षाई	सिन्धुली
११	गुमान सिं खड्का	गाविस सचिव, हर्षाई	सिन्धुली
१२	दिपक परियार	अध्यक्ष, जिल्ला बाल सञ्जाल	म्याग्दी
१३	रञ्जना श्रेष्ठ	सचिव, जिल्ला बाल सञ्जाल	म्याग्दी
१४	आत्माराम थापा	परियोजना संयोजक, केबाकस	ललितपुर
१५	कमल फुयाल	सहजकर्ता, केबाकस	ललितपुर

बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई 'सहयोगी पुस्तिका'मा उल्लेख गरिएअनुसार नै अनुशरण गरिएको थियो । योजना तर्जुमा अभ्यासको विस्तृत परिणाम तल प्रस्तुत गरिएका छन् :

बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना
भकिम्ली गाविस, म्याग्दी
बैशाख २०७३

१. योजना तर्जुमा कार्यक्रम

सहयोगी पुस्तिका तयार भएपछि यसमा उल्लेख गरिएको योजना तर्जुमा प्रक्रिया, प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्ने विधिहरू र पुस्तिकामा उल्लेख गरिएका अन्य विषयवस्तु व्यवहारिक छन् कि छैनन् भन्नेबारे पूर्व-परिक्षण गर्ने उद्देश्यले योजना तर्जुमा अभ्यास कार्यक्रम सम्पन्न गर्ने निर्णय गरियो । एउटैमात्र स्थानमा परिक्षण गर्दा पुस्तिकाको उपयोगिता सबैतिर उपयुक्त छ भन्न थाहा पाउन सकिँदैन । तसर्थ, पहाडी भेग, भित्री मधेश र तराईका एक-एक गाविसको छनौट गरी यसको परिक्षण गर्ने निधो भएको हुँदा धनुषाको बल्हागोठ, सिन्धुलीको हर्षाइ र म्याग्दीको भकिम्ली गाविसको छनौट गरियो । पुस्तिका तयार पार्ने टोलीको अगुवाईमा म्याग्दीको भकिम्लीका योजना तर्जुमा अभ्यास गर्ने र बाँकी दुई जिल्लाका गाविसहरूमा जिल्ला (र गाविस) को टोलीले योजना बनाउने निर्णय गरिएकोले तिनै जिल्लाका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा भकिम्ली गाविसमा योजना तर्जुमा अभ्यास सम्पन्न गरिएको हो ।

सबै जिल्लाका प्रतिनिधिहरू म्याग्दीको बेनीमा जम्मा भई दुईदिन 'बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा' को अवधारणागत विषयवस्तु माथि विस्तृत छलफल तथा योजना तर्जुमाको कक्षागत अभ्यास गरियो । अवधारणागत छलफलपश्चात् सम्पूर्ण सहभागीहरूको सहजीकरणमा भकिम्ली गाविसमा योजना तर्जुमा अभ्यास सम्पन्न गरियो ।

२. योजना तर्जुमा कार्यक्रमको उद्देश्य

भकिम्ली गाविसमा 'बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा' अभ्यास गर्नुका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् :

- भकिम्ली गाविसमा रहेका बालबालिकाका सवालहरूको विश्लेषण गर्ने ।
- भकिम्ली गाविसलाई बालमैत्री गाविस बनाउन आवश्यक योजना तर्जुमा गर्ने ।

- बालअधिकारमा आधारित सहभागितामूलक योजना तर्जुमा सहयोगी पुस्तिकाको पूर्व-परिक्षण गर्ने ।

३. योजना तर्जुमा प्रक्रिया

गाविसमा योजना तर्जुमा गर्नका लागि निम्नानुसारको प्रक्रियालाई अनुशरण गरिएको थियो :

योजना तर्जुमा अभ्यासबारे सहमति, मिति र समय निर्धारण	• गाविसमार्फत् समुदायसँग गाविसको योजना तर्जुमाबारे जानकारी • योजना तर्जुमा अभ्यासको मिति र समय निर्धारण • वडातहमा योजना तर्जुमा अभ्यासमा सहभागी हुँदा आ-आफ्नो टोल तथा वडाको बालबालिकाको अवस्थासम्बन्धी सूचनासहित उपस्थित हुन अनुरोध
वडागत योजना तर्जुमा अभ्यास	• बालअधिकारबारे छलफल - यसबारे सहभागीलाई स्पष्ट पार्ने कार्य सम्पन्न • सहभागितामूलक योजना प्रक्रियाबारे छलफल : यसको अर्थ र महत्वबारे स्पष्ट पार्ने कार्य सम्पन्न • वडागत रुपमा बालबालिकाका समस्या तथा सवालहरूको पहिचान • समस्या तथा सवालहरूको विश्लेषण : ती समस्याका कारणहरू र समस्याले बालबालिकामा, तिनका परिवारमा र सिङ्गो समुदायमा पारेका असरहरूबारे छलफल • समस्या तथा सवालहरूको समाधानको लागि योजना तर्जुमा अभ्यास (समूहगत अभ्यास गरी योजना तर्जुमा) • विभिन्न समूहद्वारा तयार पारिएको योजनाहरूको प्रस्तुती र छलफल
गाविस तहको वैठक : **योजनाहरूमाथि छलफल तथा प्राथमिकीकरण**	• बालअधिकारको अवधारणागत पक्षमाथि छलफल • सहभागितामूलक योजना प्रक्रियाबारे छलफल : सहभागितामूलक योजना प्रक्रिया के हो र किन आवश्यक छ भन्नेबारे छलफल • वडागत रुपमा तयार पारिएका योजनाहरूको क्रमवद्ध प्रस्तुती र त्यसमाथि छलफल • योजनाहरूको प्राथमिकीकरण - सहभागितामूलक विधिको प्रयोगबाट प्राथमिकीकरण सम्पन्न • वैठकबाट योजनाहरूको स्विकृति

४. योजना तर्जुमा अभ्यास परिणाम

भकिम्लीमा सम्पन्न गरिएको योजना तर्जुमा अभ्यास कार्यक्रमका क्रममा तयार पारिएको योजनाहरू यहाँ समावेस गरिएका छन् ।

४.१ बालबालिकाका सवालहरू

योजना तर्जुमाको पहिलो चरणमा गाविसमा विद्यमान बालबालिकाका सवालहरूको पहिचान गरिएको थियो । यसको लागि सहजकर्ताहरूको टोली तीन समूहमा विभाजन भई गाविसका विभिन्न वडाहरूमा गई स्थानीयवासीसँग अभ्यास गरिएको थियो । पहिलो टोलीले वडा नं. १, २ र ३ लाई समेटेको थियो भने दोस्रोले वडा ४, ५ र ६ र तेस्रो टोलीले वडा नं. ७, ८ र ९ । उक्त अभ्यासमा बालक्लवका प्रतिनिधिहरू, प्रत्येक वडाबाट वडा नागरिक मञ्चका संयोजक, विद्यालयहरूका शिक्षक प्रतिनिधि, राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, समुदायमा रहेका स्थानीय संस्थाहरू (महिला समूह, आमा समूह, सहकारी, युवा क्लव, आदि) का प्रतिनिधिहरू र वडावासीहरूको सहभागिता रहेको थियो । प्रत्येक टोलीले बालबालिकाका सवालमाथि छलफल गर्दा उपस्थित सहभागीहरूलाई ४ समूहमा विभाजन गरिएको थियो : बालबालिकाको समूह, पुरुष समूह, महिला समूह र वुद्धिजीवि समूह । वुद्धिजीवि समूहमा वडा नागरिक मञ्चका संयोजकहरू, राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरू, समाजसेवीहरू र शिक्षक थिए ।

तीनवटै टोलीले आ-आफ्ना वडाहरूमा अभ्यास गर्ने क्रममा प्राप्त बालबालिकाका सवालहरूलाई गाविसतहमा एकिकृत गर्दा निम्नानुसारका सवालहरू (मूख्य सवालहरू) देखिएका छन् :

- क. कुपोषणको समस्या
- ख. बालहिंसा
- ग. बालबालिकाले (केहीले) अझै विद्यालय जान नपाउनु
- घ. लागूपदार्थ दूर्व्यसनी

घ. बालअधिकारबारे (धेरैलाई) अभिभावकलाई ज्ञान नहुनु
ङ. बाटोको समस्या हुनु
च. बाल विवाह
छ. कम्प्युटर शिक्षा नपाउनु
ज. छोरा र छोरीबीच भेदभाव
झ. बालबालिकाले अभिभावकलाई नटेर्ने
ञ. विद्यालयबाट ड्रपआउट हुनु
ट. अपांगमैत्री विद्यालय नहुनु
ठ. बालबालिकाको आवाजको पूर्ण रुपमा सुनुवाई नहुनु

४.२ सवालहरूको प्राथमिकीकरण

सबै टोलीले आ-आफ्नो कार्यशालामा बालबालिकाका सवालहरूको प्राथमिकीकरण गरेको थियो । प्राथमिकीकरणका लागि सबैले टोलीले विभिन्न समूहमा छुट्टाछुट्टै अभ्यास गरेको थियो । सबैको भावना समेटियोस भन्ने हेतुले छुट्टाछुट्टै अभ्यास गरिएको थियो । प्राथमिकीकरणका लागि मेटाकार्डहरूमा बालबालिकाका सवालहरू लेखी (एक काडमा एक सवाल) त्यसलाई फिँजाएर भुईमा राखी प्रत्येक सदस्यलाई मकैका गेडाहरू दिई, सहयोगी पुस्तिकामा उल्लेख गरिएअनुसार, मुख्य मुख्य समस्याहरूको छनौट गर्न लगाइएको थियो । समस्या तथा सवालहरूको प्राथमिकीकरणका लागि सहयोगी पुस्तिकाको बुँदा ३.३.४ को 'ग' मा उल्लेख गरिएको 'भोटिङ' विधि (मकैको दाना प्रयोग गरेर) को प्रयोग गरिएको थियो ।सबै सहभागीहरूले छनौट गरेका समस्या तथा सवालहरू निम्नानुसार छन् :

क. कुपोषणको समस्या
ख. बाल हिंसा
ग. बालबालिकाले (केहीले) अझै विद्यालय जान नपाउनु
घ. लागूपदार्थ दूर्व्यसनी
घ. बालअधिकारबारे (धेरैलाई) अभिभावकलाई ज्ञान नहुनु

च. बाल विवाह
ज. छोरा र छोरीबीच भेदभाव
झ. बाटोको समस्या
ञ. बालबालिकाले अभिभावकलाई नटेर्ने

४.३ समस्या तथा सवालहरूको विश्लेषण

यस अभ्यास छुट्टाछुट्टै टोलीले छुट्टाछुट्टै रुपमा गरेको थियो । समग्रमा छनौटमा परेका समस्या तथा सवालहरूको विश्लेषण पनि गरिएको थियो । यस क्रममा समस्याका कारण के हुन् र ती समस्याहरूले समुदायमा कस्तो प्रभाव पारेको छ भन्ने कुराको पनि विश्लेषण गरिएको थियो । यसका लागि 'कारण तथा प्रभाव' विधिको प्रयोग गरिएको थियो । समूहगत रुपमा सम्पन्न गरिएका अभ्यासको परिणाम यस प्रकार छन् :

समस्या/सवालका कारण तथा प्रभावहरू

कारण तथा प्रभाव चित्र

समस्या/सवाल : बालबालिकाले अभिभावकलाई नटेर्ने समूह : पुरुष समूह	
कारण	प्रभाव
• बालबालिकाको अगाडि रक्सी पिउने र जुवा खेल्ने गरेकोले • आमावावुले बालबालिकाको अगाडि झगडा गर्नाले • गलत साथिभाईको संगत • अति महत्वाकांक्षी कुरा सुन्दा • बालबालिकाको आवश्यकता परिपूर्ति नहुँदा • सामाजिक द्वन्द देखेर	• पढाई-लेखाईमा नकारात्मक असर पर्ने • दक्ष जनशक्ति उत्पादनमा हुन नसक्ने • परिवार र समुदायको विकासमा अवरोध • वेरोजगारी, गरिवी, पछौटेपन उत्पादन हुने

समस्या/सवाल : बालहिंसा समूह : महिला समूह	
कारण	प्रभाव
• अभिभावकमा बालअधिकारबारे जानकारी नहुनु • गरिवीको कारण चिन्ता हुँदा रिस बालबालिकामाथि पोखिनु • अशिक्षा • परिवारमा कलह हुनु • सामाजिक वातावरण कोलाहलपूर्ण हुनु • मद्यपानको अत्यधिक सेवन गरिनु • देखासिकि गर्नु • आधुनिक प्रविधिको दुरुप्रयोग हुनु	• बालबालिकाको वृद्धि विकास हुन सक्दैन • बालबालिकाले पढाई लेखाई गर्न सक्दैनन् • बालबालिका कुलतमा फँस्ने सम्भावना हुन्छ • उनीहरू तिरस्कृत हुन्छन् • पारिवारिक तनाव बढ्छ • सामाजिक तनाव बढ्ने • विद्यार्थीहरूले पढाई बीचैमा छाड्ने • बालबालिका विरामी पढ्ने र आत्महत्या पनि गर्न सक्ने

समस्या/सवाल : लागु पदार्थको दूर्व्यशन समूह : बुद्धिजीवि समूह	
कारण	प्रभाव
• अभिभाकको हेलचेक्राई (आफ्ना बालबालिकाको हेरविचार नगर्नु) • गलत साथिहरूको संगत • मेलापर्व बढी लाग्नु र मेलाहरूमा धुम्रपान र मद्यपानको अत्यधिक सेवन गरिनु • मद्यपान सेवन गर्ने रितिरिवाजको अनुशरण गर्नु • कारवाही गर्ने व्यवस्था नहुनु/पालना नगरिनु • शिक्षाको कमी • बेरोजगारीको कारण तनाव हुनु	• शारीरिक असर : रोग लाग्नु • मानसिक तनाव हुनु • समाजमा नराम्रो व्यक्तिको रुपमा चिनिनु • आर्थिक समस्या पर्नु : बढी खर्च हुने कारण • पारिवारिक तनाव हुनु • पढाई लेखाई राम्रो हुन नसक्नु • गर्भमा रहेको बच्चालाई पनि असर पर्नु

समस्या/सवाल : बाल विवाह समूह : महिला समूह र बालबालिका समूह	
कारण	प्रभाव
• चेतनाको कमी - बालविवाह गर्दा के असर पर्दछ भनेर थाहा नहुनु • अभिभावक नहुँदा • शिक्षाको कमी - कति वर्षमा विवाह गर्नु पर्दछ भन्नेबारे थाहा नहुनु - कानुनी कुरा थाहा नहुनु • आर्थिक अभावको कारण चाँडै विवाह गरिदिएर पन्छिने प्रवृत्ति • साथिभाईको देखासिकि • सञ्चार माध्यमको दुरुप्रयोग - गलत मान्छेको भनाईमा वहकिनु • अभिभावकबाट संरक्षण नहुनु	• प्रजनन स्वास्थ्यमा असर पर्नु • मानसिक रुपमा नकारात्मक असर पर्नु - खास गरी आमालाई • अस्वस्थ्य बच्चा जन्मिने • पठनपाठनमा असर पर्नु - कतिले त बीचैमा पढाई छाड्ने • शिक्षा पुरा नहुँदा रोजगारी नमिल्ने र जीवनभर दुःखमा बिताउनु पर्ने • छिट्टै विवाह हुने र छिट्टै डिभोर्स पनि हुने • सामाजिक विकासमा नकारात्मक असर पर्ने

समस्या/सवाल : बालअधिकारबारे धेरैलाई ज्ञान नहुनु समूह : बालबालिका समूह	
कारण	प्रभाव
• बालअधिकारसम्बन्धी कार्यक्रम पर्याप्त नहुनु • बालअधिकारसम्बन्धी कार्यक्रम भए तापनि त्यसमा स्थानीय वासिन्दाको (धेरैको) सहभागिता नहुनु • बालबालिकाको हकअधिकारका सम्बन्धमा सञ्चारका माध्यमहरूबाट पनि कम प्रशारण हुनु • बालबालिकाका सवाल तथा हकअधिकारका विषयमा समुदायमा कम चासो देखिनु • बालबालिका आफै पनि आफ्ना अधिकारबारे कम सचेत हुनु जसले गर्दा यसबारे अन्यसँग छलफल गर्न, अडान लिन नसक्नु	• बालअधिकारबारे जनसमुदाय अनभिज्ञ र कम जानकार हुने • बालबालिकाको अधिकार हनन् हुने सम्भावना भइराख्ने • बालबालिकालाई गरिने भेदभाव कायम नै रहने • बालबालिका विभिन्न अवसरहरूबाट वञ्चित हुने • आफ्ना विचार र भावना अवमूल्यन हुँदै गएको अवस्थामा बालबालिका कुण्ठित हुने सम्भावना बढ्ने • बालबालिकाको सम्रग विकासमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने

समस्या/सवाल : छोरा र छोरीबीच भेदभाव समूह : बालबालिका समूह	
कारण	प्रभाव
• अन्धविश्वास • अभिभावक शिक्षित नहुनु • देखासिकि गर्नु • परम्परागत रितिरिवाजको अनुशरण गर्नु • पितृप्रधान समाज हुनु	• छोरीहरूलाई मानसिक दुःख लाग्नु • छोरीहरू सिक्ने कुराबाट वञ्चित हुनु • अशिक्षित हुनु • उनीहरूको प्रगति हुन सक्दैन जसको कारण पुरा जीवन नै दुःखमा बित्न सक्छ • क्षमताको कमी हुनु

समस्या/सवाल : बालबालिकामा कुपोषणको समस्या समूह : शिक्षक समूह	
कारण	प्रभाव
• अभिभावकले जन्मान्तर कम राखेर धेरै बच्चा जन्माउनु जसले गर्दा बच्चा जन्मदै कम तौल भएको जन्मनु • आमाले पर्याप्त स्तनपान नगराउनु • बालबालिकालाई उमेरअनुसार आवश्यक पर्ने खुराकका सम्बन्धमा आमा तथा परि वारलाई कम जानकारी हुनु • खेतबारी कम हुनु, पर्याप्त उत्पादन नहुनु, किनेर खुवाउन नसक्नु • फोहोर पानी तथा सरसफाईको कमीका कारण बालबालिकालाई झाडापखाला, आउँ र जुका पर्ने जस्ता समस्याहरू दे खिरहनु जसले गर्दा बालबालिकाले खान नसक्नु वा खाएको पनि पचाउन नसक्नु • बालबालिका सामान्य बिरामी पर्दा स्वास्थ्य सेवा तथा सल्लाह नलिनु/लिन नसक्नु • बजारे खानेकुराहरू खुवाउनाले घरेलु खानामा रुचि कम हुनु • अभिभावकले बालबालिकाको हेरचाहमा कम समय दिनु	• बालबालिकाको शारीरिक तथा मानसिक विकासमा नकारात्मक असर पर्ने • बच्चा सुस्त हुने र पढाइमा पनि कमजोर हुने • कुपोषण प्राणघातक नै बन्न पनि सक्ने • कुपोषित बालबालिका युवा अवस्थामा पनि कुपोषित हुने सम्भावना बढेर जाने जसले गर्दा कुपोषित आमाले जन्माएको बच्चा फेरी पनि कुपोषित हुने । यसरी कुपोषणले वंशानुगत स्वरुप लिने । • बालबालिका स्वस्थ नहुँदा परिवारलाई आर्थिक भार हुनुका साथै मानसिक तनाव पनि बढ्ने • कुपोषित बालबालिकाका अभिभावकहरू सामाजिक कार्यमा लाग्न नभ्याउने, नसक्ने • समग्र समाज र देश विकासमा कुपो षणले दीर्घकालिन असर पार्ने

४.४ सवाल तथा समस्या समाधानको लागि योजना

समस्या तथा सवालहरूको विश्लेषण गरेपश्चात् समूहगत रुपमा समस्या तथा सवालको समाधानको लागि योजना तर्जुमा गरिएको थियो । यसको लागि सर्वप्रथम सहजकर्ताले योजना के हो, योजना किन बनाउने र कसरी बनाउने भन्नेबारे अभिमूखीकरण गर्नुका साथै केही व्यवहारिक अभ्यास पनि गरिएको थियो । उक्त अभ्यासपश्चात् सहभागीहरू स्वयम्ले सहयोगी पुस्तिकाको बुँदा ३.३.४ को 'घ' मा उल्लेख गरिएको योजना तर्जुमा अभ्यास फारमको उपयोग गरी योजना तर्जुमा गरेका थिए । भकिम्ली गाविसमा तीनै टोलीले तयार पारेका योजनाहरू यस प्रकार छन् ः

योजना तर्जुमा

(पुरुष समूह)

सवाल : किशोर किशोरीहरूले मद्यपान - धुम्रपान सेवन र तास खेल्ने

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
१. चेतनामूलक कार्यक्रम • धुम्रपानको हानि • जुवातासले व्यक्ति, परिवार र समाजमा पर्ने असर • सार्वजनिक स्थलमा धुम्रपान र मद्यपानबारे कानुनी शिक्षा (क) सडकनाटक (ख) घरदैलो कार्यक्रम (ग) विद्यालयमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम (घ) स्वास्थ्यकर्मीसँगको अन्तरक्रिया (ङ) कानुनी शिक्षा	• गाविसका सबै परिवारहरू • युवाहरू • विद्यार्थीहरू	• नागरिक सचेतना केन्द्र भएको हुँदा यस केन्द्रमार्फत् कार्यक्रम गर्न सकिन्छ • वडा नागरिक मञ्चका संयोजकहरूलाई परिचालन गर्न सकिन्छ	• सबैले चुरोट, जाँड र रक्सी सेवनको हानिलाई महसुस गर्नेछन् • जुवातासले परिवारमा पार्ने असरबारे सचेत हुनेछन् • जुवातास खेल्ने र धुम्रपान तथा मद्यमानको सेवनमा कमी आउनेछ	• चेतनामूलक कार्यक्रमहरूमा भाग लिने • सिकेका कुराहरू प्रचार-प्रसार गर्ने • सार्वजनिक स्थलमा धुम्रपान गरेको देखिएमा सचेत गराउनुका साथै कारवाही गर्ने	• चेतनामूलक कार्यक्रमको लागि आवश्यक सूचनाहरू • तालिमको लागि स्रोत व्यक्ति • धुम्रपान र मद्यपानको सचेतनाबारे पोष्टर, पर्चा र अन्य पाठ्य सामग्री
२. आयवृद्धिको सीपमूलक तालिम	• युवाहरू • सिङ्गो समुदाय	• जडिबुटी गाउँमै छ, त्यसको उपयोग गर्न सकिन्छ • श्रमशक्ति गाउँमै छ • जमीन र पानी छ	• युवाहरू रोजगार हुनेछन्, जसको कारण गलत क्रियाकलाप रोकिन्छन् • आम्दानी बढ्नेछ • आत्मसम्मान बढ्नेछ		• आर्थिक सहयोग

योजना तर्जुमा

(बालबालिका समूह)

सवाल : छोरा र छोरीबीचको भेदभाव घटाउनका लागि कार्ययोजना

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
१. सचेतना जागरण कार्यक्रम गर्ने क. सडक नाटक ख. बालबालिका-अभिभावक छलफल कार्यक्रम	• अभिभावक	• बालक्लव छ र यसका सदस्यहरूमा नाटक गर्ने सीप छ	• अभिभावकले भेदभावबारे बालबालिकाको चासो बुझ्नेछन् • भेदभाव गलत हो भन्ने महसुस गर्नेछन्	• नाटक लेख्ने र प्रदर्शन गर्ने • दर्शक जुटाउन प्रचारप्रसार गर्ने • बालबालिकाले आफ्नो अभिभावकसँग अन्तरक्रिया गर्ने	• प्रचार-प्रसार सामग्री • प्रचार-प्रसारको लागि सञ्चार माध्यमको प्रयोग • आर्थिक सहयोग
२. चेतना अभिवृद्धि तालिम कार्यक्रम क. तालिम कार्यक्रम ख. कानुनी शिक्षा	• अभिभावक	• तालिम हल छ • जागरुक र सहयोगी अभिभावकहरू पनि छन्	• भेदभावका कारण र असरबारे जान्नेछन् • कानुनी प्रावधानबारे जान्ने छन् • समान व्यवहार गर्न थाल्नेछन्	• तालिम कार्यक्रममा भाग लिने • सिकेका कुराहरू व्यवहारमा लागु गर्ने • हलको व्यवस्था गर्ने	• प्रशिक्षक • स्टेसनरी • आर्थिक सहयोग
३. विद्यालयको पाठ्यक्रममा यस विषयलाई समवेस गरी पढाउने क. पाठ्क्रम विकास गर्ने ख. शिक्षक तालिम कार्यक्रम ग. नियमित अध्यापन	• विद्यार्थीहरू	• विद्यालय छ • सहयोगी शिक्षक छन्	• बालबालिकाले सानैदेखि भेदभाव गलत हो भन्ने बुझ्नेछन् र यसको विरोध गर्नेछन्, साथै ठूलो भएपछि भेदभाव गर्ने कार्य गर्ने छैनन्	• विद्यार्थीले भेदभावबारे विद्यालयमा अध्ययन गर्ने • सिकेका कुराहरूलाई व्यवहारमा उतार्ने र अरुलाई पनि सिकाउने	• पाठ्यक्रम निर्माणमा सहयोग • पुस्तक • पढाउने शिक्षक • शिक्षकलाई तालिम

योजना तर्जुमा

(महिला समूह)

समस्या तथा सवाल : बालविवाह

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
१. बालविवाहसम्बन्धी जनचेतना जगाउने क. समूह छलफल ख. कानुनी शिक्षाका लागि प्रशिक्षण	• आमा समूह, वडा नागरिक मञ्च, बाल क्लब, अभिभावक • बालबालिकाहरू	• जिल्ला बालकल्याण, भीसिपिसी, गाविस, आमा समूह, महिला विकास, जिविस	• चेतनामा विकास हुनेछ • बालविवाहमा कमी आउनेछ	• प्रचार प्रसार • सहभागी जुटाउने	• गाविस, जिविस संघसंस्थाबाट आर्थिक तथा कानुनी सहयोग लिने
२. बालबालिकाबीच छलफल गर्ने क. विवाहको असरबारे छलफल ख. कानुनी प्रावधान छलफल	• बालबालिकाहरू	• विद्यालय, बालक्लब, भीसिपिसी सक्रिय छ, उनीहरूको उपयोग गर्न सकिन्छ • विद्यालय • घर	• प्रत्येक बालबालिकाहरूले बालअधिकारबारे जानकारी पाउनेछन्	• अभिभावकले बालबालिकालाई सहभागी हुन पठाउने	• विद्यालय, भिसिपिसी तथा अन्य संस्थाबाट कानूनी शिक्षाका लागि सहयोग
३. विद्यालयमा मोवाइल प्रयोगको नियम बनाउने	• बालबालिका अभिभावक समुदाय	• जिबाकस, भीसिपिसी, गाविस, बालक्लब	• बालबालिकाहरूले मोबाईलको सही उपयोगबारे जानकारी पाउनेछन्	• बालबालिकालाई जथाभावी मोबाईल प्रयोग गर्न नदिने • सक्रिय सहभागिता, • आमा समूहबाट खाजाको व्यवस्था गर्ने	"

योजना तर्जुमा
(महिला समूह)

समस्या तथा सवाल : बालहिंसा

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
१. कानुनी सचेतना (बालहिंसाबारे) क. कानुनी शिक्षा ख. बालहिंसाको असरबारे अन्तरक्रिया ग. सडक नाटक	• ९ वटा समूह (आमा समूह, वडा नागरिक मञ्च)	• समुदायका सबैजना कार्यक्रममा हुन इच्छुक छन्, • हलको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ	• बाल हिंसा न्यूनीकरण हुनेछ	• समूह छलफल, बालबालिका, अभिभावक सहभागिता	• प्रशिक्षक, प्रशिक्षण, कार्यक्रमका लागि आर्थिक सहयोग
२. आयआर्जन कार्यक्रम (आर्थिक अभावका कारण तनावमा भएका परिवारको तनाव कम गर्न) क. बाख्रापालन कार्यक्रम ख. तरकारी खेती	• विपन्न परिवार • हिंसा हुने परिवार	• जग्गा प्रदान गर्न सकिन्छ • ऋण उपलब्ध गराउन सकिन्छ	• आयआर्जनमा वृद्धि हुनेछ • पारिवारिक अभाव घटेपश्चात् अभिभावकले बालबालिकाको हेरचाहमा समय दिन सक्नेछन्	• तालिममा सहभागी गराउने, • तालिमको आयोजना गर्ने	• प्रशिक्षक • आर्थिक सहयोग • उन्नत जातका विउविजन, बाख्रा • अन्य प्राविधिक सहयोग
३. आचारसंहिता तयार गरी छलफल गर्ने	• सबै वडा	• प्राय सबै वडाहरूमा सक्रिय बाल क्लब, आमा समूह तथा युवा क्लबहरू छन्	• चेतनामा वृद्धि हुनेछ • आचारसंहिता निर्माण भएपश्चात् कार्यक्रम अनुगमन गर्न सहज हुनेछ	• सक्रिय सहभागिता जनाउने • छलफलमा भाग लिने, समयमा निर्णय गर्ने • अनुगमन गर्ने	• सूचनाहरू प्रदार गरी सहयोग

योजना तर्जुमा

(बालबालिका समूह)

सवाल : बालअधिकारका बारेमा सबैलाई जानकारी नहुनु

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
१. बालअधिकार सम्बन्धी जानकारी गराउने क. विद्यालय छलफल कार्यक्रम ख. बालअधिकारसम्बन्धी लेखन प्रतियोगिता	• बालबालिका, समुदाय, अभिभावक	• आमा समूह, विद्यालय, युवा क्लब छ जसलाई उपयोग गर्न सकिन्छ	• अधिकारसम्बन्धी थाहा हुने • शिक्षाको विकास हुनेछ • लेखन दक्षता बढ्नेछ • बालबालिकाको क्षमता विकास हुनेछ	• लेखन कार्यक्रम गर्न विद्यालयलाई सहयोग गर्ने • कार्यक्रमबारे प्रचार-प्रसार गर्ने	• आर्थिक सहयोग • प्रचार-प्रसारको लागि सहयोग
२. विभिन्न समितिहरूमा बाल सहभागिता सुनिश्चित गराउने	• व.ना.मञ्च • स्वा.व्य.स. • वि.व्य.स. • गाउँ परिषद • भिसिपिसि • बालक्लव • बालबालिका	• विभिन्न समितिहरू बाल सहभागिताको लागि सकारात्मक छन् • ती समितिहरूले बाल सहिभागिताको आवश्यकताबारे सचेत छन्	• उनीहरूको नेतृत्व विकास हुनेछ • समितिमा गरिने निर्णय बालबालिकाका सवालहरू समेटिनेछन्	• समितिहरूमा बालसहभागिताको लागि पैरवी गर्ने	• बालसहिभागिताको लागि गाविस, जिविसबाट नैतिक सहयोग

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
३. बालअधिकारसम्बन्धी प्रचार-प्रशार क. संचार माध्यम (एफ.एम., पत्रिका) बाट सूचना प्रसार ख. ऱ्याली कार्यक्रम ग. पर्चा वितरण	• समुदायका सम्पूर्ण वर्ग • बालबालिका • समुदाय	• स्वर्ग आश्रम पत्रिका छ • अन्य पत्रपत्रिका पनि छ, जसको उपयोग गर्न सकिन्छ	• बालअधिकारको बारेमा जानकारी हुनेछ	• सूचना प्रवाह गर्न सहयोग गर्ने	• आर्थिक सहयोग • सञ्चार माध्यममा पहुँचका लागि सहयोग
४. समुदायमा बालबालिकाप्रति जिम्मेवारीबोध गराउन जनचेतनामूलक कार्यक्रम क. बालबालिका-अभिभावक अन्तरक्रिया ख. सडक नाटक कार्यक्रम ग. डकुमेन्ट्री प्रर्दशनी	• नबुझेका अभिभावकहरू • निरक्षर समुदाय	• बालक्लव छ जसले कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्छ • स्थानीय संघसंस्था छन् जसले कार्यक्रम सहजीकरण गर्न सहयोग गर्न सक्छन्	• अभिभावकहरूले आफ्नो जिम्मेवारी बोध गर्नेछन् • उनीहरूको भूमिकामा परिवर्तन हुनेछ र बालबालिकाको अवस्थामा परिवर्तन आउनेछ	• कार्यक्रमको आयोजना गर्ने • कार्यक्रममा सहभागी हुने • कार्यक्रमको महत्वबारे प्रचार-प्रशार गर्ने	• कार्यक्रम आयोजना गर्न आर्थिक सहयोग • सहजकर्ता • बालअधिकारसम्बन्धी तयार पारिएको डकुमेन्ट्री उपलब्ध गराउने

योजना तर्जुमा

(शिक्षक समूह)

सवाल : कुपोषण न्यूनीकरण गर्नका लागि कार्ययोजना

योजना तथा क्रियाकलापहरू	लाभान्वित क्षेत्र तथा परिवार	उपलब्ध पूर्वाधार	अपेक्षित उपलब्धिहरू (कार्यक्रमका फाइदा)	समुदायको योगदान	बाहिरबाट आवश्यक सहयोग
१. चेतनामूलक कार्यक्रम (पोषणको अर्थ र महत्वबारे बुझाउने) क. सडक नाटक ख. वाल पेन्टिङ ग. पम्प्लेट, पोस्टरहरू घ. प्रतियोगितात्मक कार्यक्रम (वादविवाद, वक्तृत्वकला) ङ. अन्तरक्रिया	• गर्भवती आमाहरू • बच्चाका आमाहरू • अभिभावकहरू • समुदाय • विद्यालयका बालबालिका	• वडा नागरिक मञ्च, युवा क्लब, बाल क्लब, आमा समूह, विद्यालय, वन समूह भएकोले कार्यक्रम सञ्चालनका क्रममा उनीहरूलाई उपयोग गर्न सकिन्छ	• पोषणको महत्वबारे जानकारी हुनेछ • बाल स्वास्थ्यको बारेमा जानकारी हुनेछ • चेतनास्तरमा वृद्धि हुनेछ • कुपोषणमा कमी आउनेछ	• कार्यक्रमबारे प्रचार-प्रसार गर्ने • कार्यक्रममा भाग लिने • कार्यक्रमका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउने	• गाविस, जिविस, संघसंस्थाबाट आर्थिक सहयोग • तालिम सञ्चालनका लागि सहजकर्ता • पोषणसम्बन्धी सूचनाहरू
२. विद्यालयमा पोषण सेवा कार्यक्रम क. खाजा प्रदान कार्यक्रम ख. पोषण शिक्षा कार्यक्रम		• विद्यालयहरू यस कार्यक्रम गर्न इच्छुक छन्	• बालबालिकाले पोषणयुक्त खाजा खान पाउनेछन् • उनीहरूको शारिरीक र मानसिक विकास हुनेछ	• स्थानीयतहमा उपलब्ध खाद्य सामग्री उपलब्ध गराउने	• गाविस, जिविस, संघसंस्थाबाट आर्थिक सहयोग
३. विपन्न परिवारहरूलाई आयवृद्धि कार्यक्रम क. सीपमूलक तालिम ख. करेसाबारी कार्यक्रम	• विपन्न परिवारहरू • बालबालिका	• जमिन उपलब्ध छ • सीप सिक्ने युवाहरू छन्	• विपन्न परिवारको आर्थिक विकास हुनेछ	• सीपमूलक तालिम लिने • करेसाबारी खेती गर्ने • कार्यक्रमका सिकाईहरू एकआपसमा सिकाउने	• आर्थिक सहयोग • तालिमका पाठ्य सामग्री • तालिम सहजकर्ता

४.५ योजनाहरूको प्राथमिकीकरण

वडातहमा योजना तर्जुमा गरेपश्चात् सबै वडाका प्रतिनिधिहरू र गाविस अध्यक्षको सहभागितामा गाविस तहको वैठकको आयोजना गरियो । गाविस तहको वैठकको पहिलो चरणमा बालअधिकारको अवधारणागत पक्ष र सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको महत्वमाथि विवेचना गरियो । यस छलफलले सम्पूर्ण सहभागीहरूलाई किन वडातहमा स्थानीयवासीकै सक्रिय सहभागितामा बालअधिकारमा आधारित योजना तर्जुमा गरिएको हो भन्ने कुरालाई वोध गराउन सहयोग पुगेको थियो ।

कार्यक्रमको दोस्रो चरणमा वडातहमा तर्जुमा गरिएका योजनाहरूलाई वडाकै प्रतिनिधिहरूद्वारा क्रमैसँग प्रस्तुती गरी त्यसमाथि छलफल गरियो । प्रस्तुतीको प्रमुख उद्देश्य कुन वडामा बालबालिकासम्बन्धी के सवाल थिए र त्यसको समाधानको लागि कस्तो योजना बनाइयो भन्नेबारे एकआपसमा आदान-प्रदान गर्नु थियो । तेस्रो चरणमा वडातहमा तर्जुमा गरिएको योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरियो । यसको लागि सहभागितामूलक विधि (जोडागत स्तरीकरण विधि) को प्रयोग गरिएको थियो ।

प्राथमिकीकरणको परिणाम यस प्रकार छ :

	बाटोको समस्या	कुपोषण	बाल हिंसा	लागु प. दूर्व्यशनी	विद्यालय जान नपाउनु	बालअधिकारको ज्ञान नहुनु	बालबालिकाले नटेर्ने	बाल विवाह	छोरा र छोरीबीच भेदभाव
बाटोको समस्या	×	बाटोको समस्या	बाल हिंसा	लागु प. दूर्व्यशनी	बाटोको समस्या	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	बालबालिकाले नटेर्ने	बाल विवाह	बाटोको समस्या
कुपोषण	×	×	कुपोषण	लागु प. दूर्व्यशनी	कुपोषण	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	कुपोषण	कुपोषण	कुपोषण
बाल हिंसा	×	×	×	लागु प. दूर्व्यशनी	विद्यालय जान नपाउनु	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	बाल हिंसा	बाल विवाह	बाल हिंसा
लागु प. दूर्व्यशनी	×	×	×	×	लागु प. दूर्व्यशनी	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	लागु प. दूर्व्यशनी	बाल विवाह	लागु प. दूर्व्यशनी
विद्यालय जान नपाउनु	×	×	×	×	×	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	विद्यालय जान नपाउनु	बाल विवाह	विद्यालय जान नपाउनु
बालअधिकार को ज्ञान नहुनु	×	×	×	×	×	×	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	बा.अ.को ज्ञान नहुनु	बा.अ.को ज्ञान नहुनु
बालबालिकाले नटेर्ने	×	×	×	×	×	×	×	बाल विवाह	बालबालिकाले नटेर्ने
बाल विवाह	×	×	×	×	×	×	×	×	बाल विवाह
छोरा र छोरीबीच भेदभाव	×	×	×	×	×	×	×	×	×
	४	६	४	७	४	९	३	७	१

प्राथमिकीकरण अभ्यासको अन्तिम परिणाम यस प्रकार छ ः

क्र.सं.	योजनाहरू	प्राथमिकता तह	कैफियत
१	बालअधिकारको ज्ञान नहुनेसम्बन्धी योजना	पहिलो	
२	लागूपदार्थ दूर्व्यसनीसम्बन्धी योजना	दोस्रो	
३	बालविवाहसम्बन्धी योजना	दोस्रो	
४	कुपोषणसम्बन्धी योजना	तेस्रो	
५	बालहिंसासम्बन्धी योजना	चौथो	
६	विद्यालय जान नपाउनुसम्बन्धी योजना	चौथो	
७	बाटोको समस्यासम्बन्धी योजना	चौथो	
८	बालबालिकाले नटेर्नेसम्बन्धी योजना	पाँचौँ	
९	छोरा र छोरीबीच भेदभावसम्बन्धी योजना	छैठौँ	

४.६ योजनाको स्वीकृति

योजनाहरूको प्राथमिकीकरण पश्चात् गाविस वैठकका सम्पूर्ण सहभागीहरूबीच भएको छलफलबाट योजनाहरूलाई स्वीकृति प्रदान गरियो । साथै, भकिम्ली गाविसलाई बालमैत्री गाविसको रुपमा स्थापना गर्नका लागि यी योजनाहरूको कार्यान्वयनको लागि विस्तृत कार्यान्वयन योजना तयार पारी अगाडि बढाउने निर्णय गरी कार्यक्रम समापन गरियो ।

बालबालिका सम्बन्धी विभिन्न सचेतना कार्यक्रमहरुमा प्रयोग गर्न सकिने केही सन्देशहरु

- बालबालिकाको कुरा सुनौं: बालदुर्व्यवहार अन्त्य गरौं ।
- बालबालिकालाई श्रममा नलगाऔं, विद्यालयमा पठाउन सहयोग गरौं ।
- बालबालिकाको हितका लागि सदैव क्रियाशिल बनौं: आ-आफ्नो दायित्व पुरा गरौं ।
- बालबालिकालाई मायागरौ, उनका कुरा सुनौं ।
- कसैबाट पनि बालबालिकामाथि हिंसा, दुर्व्यवहार हुन नदिऔं ।
- कहिकतै पनि बालअधिकारको उल्लंघन भएको छ भने त्यसता घटना नलुकाऔं, उजुरी गरौं ।
- बालबालिकालाई सबै प्रकारका हिंसा र शोषणबाट जोगाउन आजैबाट सहकार्य गरौं ।
- बालबालिकाको संरक्षण गर्नु हामी सबैको दायित्व हो ।
- विपद् तथा गरीबीलाई बहाना बनाई बालबालिकालाई परिवारबाट अलग गर्नु, उनीहरुको धर्म संस्कृति परिवर्तन गराउनु बालअधिकार को उल्लंघन हो ।
- विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र बनाऔं: बन्द हडताल, राजनैतिक क्रियाकलाप, हिंसात्मक गतिविधिबाट टाढै राखौं ।
- छोरा हुन् या छोरी, स्कुल जान नछुटुन् कोहीः शिक्षा पाउनु प्रत्येक बालबालिकाको अधिकार हो ।
- बालबालिकालाई दण्ड दिएर हैन, बुझाएर सम्झाएर पढाऔं ।
- शिक्षाको ज्योतिले बालश्रम शोषणको अध्यारो हटाऔं ।
- बालबालिकाको संरक्षण गरौं, हिंसाबाट जोगाऔं ।
- विद्यालय होस् या घरमा बालबालिकालाई शारीरिक मानसिक दण्डसजाय दिनु बालअधिकारको उल्लघंन हो ।
- आजैबाट रोकौं अनुशासनका नाममा हुने बालबालिका माथिको सजाय ! सम्झाई, बुझाई गरेर अनुशासीत हुन सिकाउने धेरै छन् है उपाय !!